

Tartu Ülikool
Religiooniuuringud ja teoloogia MA

Janek Sibbul

**Individuaalsete kristlike praktikate presentatsioon Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus
ja selle edendamise võimalused kirikuturunduslikus vaates**

Magistritöö

Juhendaja PhD Liina Kilemit

Kaasjuhendaja PhD Lea Altnurme

Tartu 2021

Sisukord

1.	Sissejuhatus.....	3
2.	Kaasaegsetest usulistest suundumustest ja ootustest kirikule.....	6
2.1.	Asendus kristlus.....	8
2.2.	Uus vaimsus ja otsijad.....	9
2.3.	Individaalne religioossus.....	11
2.4.	Ootused kirikule.....	12
3.	Individaalsed kristlikud praktikad EELK-s.....	15
3.1.	Retriit.....	15
3.2.	Palverännak.....	17
3.3.	Bibliodraama.....	19
4.	Kirikuturundus ja individaalsed kristlikud praktikad kirikuturunduslikus vaates.....	22
5.	Uurimus.....	26
5.1.	Veebilehtede sisuanalüüs.....	26
5.1.1.	<i>Märksõnade ja fraaside väljaselgitamine.....</i>	28
5.1.2.	<i>Veebilehtede sisuanalüüsi käik.....</i>	30
5.2.	Meetod ja valim.....	31
5.2.1.	<i>Valim.....</i>	31
5.2.2.	<i>Andmekogumise meetod.....</i>	31
5.3.	Süvaintervjuude analüüs.....	32
5.3.1.	<i>Kategooriate moodustamine.....</i>	33
5.3.1.1.	<i>Kategooria 1: osalejate profiil.....</i>	34
5.3.1.2.	<i>Kategooria 2: turunduskanalid.....</i>	39
5.3.1.3.	<i>Kategooria 3: olemus ja arenguvõimalused.....</i>	41
5.3.1.4.	<i>Kategooria 4: juhendajate pädevus.....</i>	47
6.	Uurimistöö tulemused ja kokkuvõte.....	50
	Kasutatud kirjandus.....	54
	The presentation of individual Christian practices in the Estonian Evangelical Lutheran Church and opportunities for promoting it from the perspective of church marketing.....	57
	Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	61

1. Sissejuhatus

Eesti Kirikute Nõukogu poolt tellitud ning sotsiaal ja turu-uuringute firma Saar Poll OÜ poolt 2015. aastal läbiviidud uuringu „Elust, usust ja usuelust“ (EUU 2015)* põhjal peab ennast usklikuks vaid 11% eestlastest (mitte-eestlastest Eesti elanikest peab end usklikuks 38%) ning Eesti elanikest tervikuna peavad ennast usklikeks 20%. Kogudusse kuulub 19% eestlastest (mitte-eestlastest 25%) ning tervikuna 21% elanikest. Samast uuringust selgub veel, et vastanutest 20% on täiesti nõus ja 46% pigem nõus väitega, et on olemas mingi kõrgem vägi, elujõud või energia.¹

Mida see meile ütleb, kui ühelt poolt on märgata vähest enese usklikuks pidajate arvu, teisalt aga on palju neid, kes siiski mingit kõrgemat väge, elujõudu või energiat usuvad? Kas käimas on sekulariseerumise (ilmalikustumise) protsess? Religioonisotsioloogide arvates on toimunud pööre individuaalse religioossuse kasvu suunas ja kahanenud on organiseeritud religioossuse osakaal. Individualiseerimise trendid puudutavad ka organiseeritud religioossust.

Mitmed religioonisotsioloogid on seda meelt, et ka kirik peaks kaasaegse inimese kõnetamiseks pöörama senisest rohkem tähelepanu tema individuaalsetele probleemidele ja vajadustele. Seda põhjusel, et olulisemad oma elu puudutavad otsused langetab tänapäeva inimene individuaalselt, mitte enam sotsiaalsele survele või autoriteedile tuginedes.

Kui kirikus räägitav inimest ei kõneta ja jumalateenistuse laad ei sobi kirikuga liitunud inimese emotsionaalse laadiga, isiklikud seisukohad on vastuolus õpetuslike seisukohtadega, koguduse sotsiaalsed suhted ei paku rahuldust või tuntakse ennast ahistatuna piirangutest liitunu elustiilile, siis jääb kiriku poole pöördunud inimene selle aktiivsest tegevusest kõrvale või vahetab kirikut. Ootusi kristlikele kirikutele iseloomustab tänapäeval suur mitmekesisus ning sellega toimetulek on kirikutele suur väljakutse. Neil tuleb teadvustada, kui keerulised ja mitmetahulised on põhjused, mis inimesi kiriku juurde on toonud ja see ei kao kuhugi ka peale

¹ Maasoo, Kai (EUU 2015). *Eesti elanike usklikkus; Kogudusse kuulumine, ristimine ja leer*. Saar Poll OÜ. Tulemuste esmatutvustus. Pressikonverentsi abimaterjalid. http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU_2015_pressikonverents_15062015_materjalid_web.pdf. Eesti Kirikute Nõukogu, vaadatud 20.01.21

***Märkus.** Vahetult magistritöö esitamise tähtajaks oli avaldatud ka EUU 2020 uuring, mille andmeid ei jõudnud kahjuks oma töös enam kasutusele võtta.

kirikuga liitumist. On tekkinud vajadus individuaalsema, kaasavama, dialoogilise lähenemise järele, mis oleks kooskõlas kaasaegse ühiskonna muutustega.²

Üldistatult võib öelda, et kiriku poole pööratakse tänapäeval eelkõige isiklikele muredele vastuste saamiseks. Selles mõttes ei erine kristluse poole pöördumise põhjused oluliselt põhjustest, miks pööratakse uue vaimsuse poole ja seetõttu vaatavad tänapäeval paljud inimesed Eestis uue vaimsusega kaasnevate praktikate poole, mida tõestab kasvõi Lilleoru kommuuni edukus.

Kuid ka kristlikel kirikutel on praktikaid, mis on suunatud üksikindiviididele. Nimetagem neid edaspidi individuaalseteks kristlikeks praktikateks. Kas need ei võiks siis samuti vastata kaasaegse inimese vajadustele ning aidata neil oma hingemurede ja eluraskustega toime tulla? Miks need praktikad ei ole Eestis populaarsed? Kas asi on tagasihoidlikus pakkumises - või milleski muus? Just sellele küsimusele püüabki minu uurimistööst vastust leida.

Käesoleva uurimistööst käigus intervjueritud individuaalsete kristlike praktikate korraldajad olid seisukohal, et individuaalsed kristlikud praktikad nagu retriit, palverännak ja bibliodraama pakuvad ainulaadset võimalust ja teistsugust lähenemist inimestele oma probleemidega toime tulemiseks. Need praktikad aitavad parandada keskendumisvõimet, vähendada stressi, ärevust ning aitavad leida inimesel tee kiriku juurde. Inimene tahab lisaks jutlustele ka ise kogeda ja osaleda. Heikki Kotila sõnul oleks nt vaikusekultuuri teadlik arendamine kiriku üks võimalik vastus probleemidele, mis tekib stiimulite rohkusest ja kasvavatest sooritusnõuetest. Efektiivsuse mall, mis haarab endasse nii tööturul olijaid kui ka sellest välja langenuid on julm ja ebainimlik. Sisemisele elule ja ehedale olemisele seal kohta ei ole.³

Käesoleva uurimistööst eesmärk on leida vastused järgmistele küsimustele:

1. Kuidas Eestis kristlikke individuaalseid usulisi praktikaid nagu retriit, palverännak ja bibliodraama võimalikele huvilistele tutvustatakse ja pakutakse?
2. Millised võimalused on eeltoodud kristlike praktikate paremaks turundamiseks?

Uurimisküsimustele püüdsin vastuseid leida kahel viisil, läbi: 1) Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku (edaspidi EELK või kirik) koguduste veebilehtede sisuanalüüsi ja 2) Individuaalsete

² Kilemit, Liina (2016). *Kiriku/usuliikumisega liitumise põhjustest*. Kuhu lähed, Maarjamaa? Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 110

³ Kotila, Heikki (2008) *artikkel Sõna kirik ja sõnatu vaikus. Luterlik kirik vaikuse traditsiooni avastamas*. 2. ajalehes Eesti Kirik 2008, EK nr 45

kristlike usuliste praktikate korraldajatega tehtud süvaintervjuude. Veebilehtede sisuanalüüsi kasuks otsustasin põhjusel, et inimesed otsivad oma küsimustele vastuseid esmalt just internetist. Seda arvamust toetab Eesti elanike suur internetikasutus: statistikaameti andmetel kasutas 2020. aastal interneti iga päev või peaaegu igapäev 94,2% Eesti elanikest.⁴

Veebilehtede sisuanalüüs toimus kahes etapis. Esmalt viisin läbi märksõnade analüüsi. Selleks kasutasin nii Google otsingumootori vihjeid (soovitusi), Google Adsi märksõnade planeerijat kui ka Ubersuggest ja Keywordtool.io programme ning KeyWord Surfer pluginat, mille abil otsisin märksõnasid ja fraase, millistega inimesed eelnimetatud praktikaid kõige enam otsivad ja otsida võiksid. Seejärel uurisin, kuidas neid praktikaid inimestele pakutakse - kuidas praktikaid tutvustatakse, milliseid küsimusi ja probleeme üks või teine praktika inimeste jaoks peaks lahendama ning mis tingimustel saab praktikatest osa võtta.

Järgnevalt viisin läbi süvaintervjuud EELK kontekstis individuaalseid usulisi praktikaid läbiviivate inimestega, kes kõik on vaimulikud. Kolm intervjuud tegin retriidi -, kaks bibliodraama - ja ühe palverännaku teemal, kokku intervjuueerin kuute inimest. Süvaintervjuude kava on ära toodud töö uurimuslikus osas, kategooriate moodustamise peatükis. Valitud inimesed on Eestis kristlike retriitide, palverännakute ja bibliodraamade korraldajatena võtmeisikuteks. Nende vähesuse tõttu polnud valikut nende hulgast võimalik enam teha ja võib öelda, et valim on kõikne. Intervjuueeritavaid ei olnud keeruline leida. Toimunud ürituste kajastustes kordusid ühed ja samad nimed, kellele ka intervjuudeks ettepanekud tegin. Kõik intervjuude palved, mis adressaatideni jõudsid, said ka positiivse vastuse, mille üle olen siiralt tänulik.

Informantidele ettesaadetud küsimustele lisandus intervjuude ajal vastustest sõltuvalt ka täpsustavaid küsimusi. Intervjuude käigus kogutud materjali analüüsisin tavapärase sisuanalüüsi meetodiga. Uurimistöö tulemusi on käesolevas töös analüüsitud kirikukurunduslikku vaateviisi kasutades, mistõttu kasutan edaspidi ka vastavat terminoloogiat. Kirik kasutab usuturul osalemisel kõiki meediakanaleid (ajalehed, televisioon, raadio, veebilehed, sotsiaalmeedia platvormid jne). Kirikul on olemas sõnum ja suur hulk sellega seonduvaid talitusi, mida kirikukurunduslikku lähenemist kasutades ka teenusteks võib nimetada (laulatus, matusetalitus, ristimine, hingehoid, armulaud, jumalateenistused ning mõningatel kogudustel ka veel lisaks lastehoid, kirikutarvete müük, kristlik muusika, kristlik

⁴ Eesti statistikaamet (2021). https://andmed.stat.ee/et/stat/majandus__infotehnoloogia__infotehnoloogia-leibkonnas/IT42/table/tableViewLayout1, vaadatud 20.01.2021

kirjandus, kolumbaarium, supiköök, kontserdid, seminariruumide rent, majutus, muuseumid, e-poed jne), mida usuturul läbi erinevate turunduskanalite ja - tehnikate pakutakse. Avalik - , äri - ja mittetulundussektor toimetab samadel alustel, seega võtan julguse kasutada ka oma uurimistöös ettevõtluses tuntud turundustermineid ja - tehnikaid.

Uurimistööga soovin anda ülevaadet individuaalsetest usulistest praktikate pakkumisest EELK-s ning pakkuda omalt poolt mõtteid, kuidas neid laiemalt ja efektiivsemalt võiks tutvustada ja huvilistele pakkuda.

2. Kaasaegsetest usulistest suundumustest ja ootustest kirikule

Moderniseerumisprotsessi võib pidada üheks peamiseks põhjuseks, mis pani aluse sekulariseerumisele maailmas, sh osaliselt ka Eestis. Valgustusajastust pärit ideede kohaselt pidi kujunema usuvaba ühiskond, mille olulisemaks teguriks võib pidada ratsionaliseerimist. Selle käigus sai tuule tiibadesse tehnoloogia ja teaduse kiire areng, mida hakati pidama religioosset traditsioonist tähtsamaks. Moderniseeritud maailm lõi soodsa pinnase individuaalsele vabadusele. Korraga oli inimestel võimalik uskuda, mida nad tahavad ja õigeks peavad.⁵ See tõi endaga kaasa ka ühiskonnas funktsionaalse diferentseerumise. Sotsiaalseid institutsioone nagu perekonda, majandust, poliitikat, haridust, õigust, meditsiini, teadust, religiooni jne hakati käsitlema eraldiseisvalt. Kiriku riigist lahutamisega hakkas oluliselt vähenema traditsioonilise religiooni tähtsus ning mõju ühiskonnas.⁶ Samas EEU 2015 uuringud näitavad, et kiriku tähtsus ühiskonnas on jätkuvalt oluline. Vastanutest 72% on nõus või pigem nõus, et kirik ei peaks kaasa minema kõikide ühiskondlike muutustega, vaid peaks jääma oma moraalinormidele ja õpetusele kindlaks.⁷ Kiriku rolli olulisust ühiskonnas ilmestab ka EEU 2015 uuringu küsitluse tulemus, millest on näha, et praegune kiriku roll sobib

⁵ Altnurme, Lea (2006). Doktoritöö. (juh) Tarmo Kulmar; Ülo Valk, *Kristlusest oma usuni*, Tartu: Tartu Ülikool, 22-23

⁶ Samas, 23

⁷ EEU2015 (2016). Lisa. *EEU 2015 tulemused tunnuste „sugu“ ja „rahvus“ alusel*. Kuhu lähed, Maarjamaa? Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 478

enamusele ühiskonnast ning mõnes osas võiks kiriku roll olla isegi veelgi olulisem, kui ta praegu on - seda eriti vaeste ja probleemidega vaevlevate inimeste suhtes.⁸

Eestlased ei erinenud 19. sajandil oma religioossuse poolest kuigivõrd teistest Euroopa rahvastest, kuid 21. sajandi alguseks on Eestist saanud erinevatel põhjustel üks sekulaarsemaid riike Euroopas, eriti kui arvesse võtta institutsioonilist kristlust. Kristluse püsima jäämisel on seotus rahvusliku ideoloogiaga Euroopas ühiskondlikul tasandil määravaks teguriks. Eesti puhul on kristluse tähtsuse vähenemine seotud asjaoluga, et ühiskonnaklasside ja rahvuste vahed kattusid. Rahvuslik lugu loodi sotsiaalses kui ka kultuurilises vaates sakslastele vastanduvana, sellesse kaasati ka marksistlik müüt klassivõitlusest, mille tõttu hakati kristlust nägema valitsevate klasside (sakslaste) tööriistana alamate klasside (eestlaste) ohjamiseks. Nõukogude ajal seda müüti võimendati. Kuni 1960. aastateni aitas kristluse positsioone säilitada selle seotus rahvuslusega. Eestlastele olulisi moraalinorme ja väärtusi ning rahvuslikku iseloomu konstrueeriti endiselt kristluse abil. Kui see seos kadus, siis hakkas toimuma kiire sekulariseerumine, mis küll teise iseseisvusperioodi alguses usubuumis peatus, kuid siis uuesti jätkus. Katsed kristlust ja rahvuslust ühendada teisel iseseisvumisperioodil ei ole õnnestunud. Traditsiooniliste usukommete, kultuurimälu ja moraalinormide hoidjana on kirik küll endiselt au sees, kuid üksikindiviidide seotus on jäänud kirikuga nõrgaks ja kindlalt väheneb. Individuaalsel tasandil on muutused religiooni tähenduses olnud mõneti erinevad ning pole endaga kaasa toonud mitte niivõrd religiooni vähenemist, vaid selle teisenemist, kus pead on tõstnud teised religioossed nähtused nagu uus vaimsus ja individualiseerinud religioossus ehk nn oma usk. Nimetatud suundumuste tulemusena on Eestist kujunenud Euroopas üks vähem kristlikke maid.⁹

Samas EEU 2015 uuringu pressikonverentsil esitatud materjalidest¹⁰ võib välja lugeda, et Eesti ei ole tegelikult niivõrd sekulaarne maa, kui seda teinekord näidata püütakse. Eeltoodud andmete põhjal võib öelda, et kirikul on siiani säilinud enamike eestlaste silmis teatud kindel roll kultuuriväärtuste ja moraalinormide hoidjana. Võimalik, et kui kirik võtaks oma tegevustes

⁸ Maasoo, Kai (EEU 2015). *Kiriku roll ühiskonnas*. Saar Poll OÜ. Tulemuste esmatutvustus. Pressikonverentsi abimaterjalid. http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU_2015_pressikonverents_15062015_materjalid_web.pdf. Eesti Kirikute Nõukogu, vaadatud 20.01.21

⁹ Altnurme, Lea (2013). *Kristluse tähenduse ja tähtsuse muutus eestlaste seas 1857-2010*. Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, 16 (4), 55

¹⁰ Maasoo, Kai (EEU 2015). *Eesti elanike uskumused ja tõekspidamised I-II*. Saar Poll OÜ. Tulemuste esmatutvustus. Pressikonverentsi abimaterjalid. http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU_2015_pressikonverents_15062015_materjalid_web.pdf. Eesti Kirikute Nõukogu, vaadatud 20.01.21

arvesse rohkem inimeste individuaalseid usulisi vajadusi ja ootusi kirikule, leiaks uusi kaasavaid ja inimesi kõnetavaid tegevusliine ning aktiveeriks seeläbi olemasolevaid ja ka uusi liikmeid, samuti pingutaks selle nimel, et neid ka enda juures hoida, siis oleks kirikul head väljavaated oma positsiooni parandada.

2.1. Asendus kristlus

Religioonisotsioloogid on tähele pannud huvitavat asjaolu, et enamuse elanikkonda ei ole küll otseselt seotud institutsionaalse religiooniga, kuid neil ei ole ka selle vastu midagi, pigem vastupidi. Religioonisotsioloog Grace Davie pakkus sellise nähtuse esmaseks nimetuseks „uskumine kuulumiseta“, kuid suure ja seni kestva arutelu käigus tekkis vajadus tundlikuma mõiste järgi ning Grace Davie pakkus uueks mõisteks „vikaarreligioon“.¹¹ Vikaarreligioon tähendab Grace Davie sõnul religiooni, mida aktiivne vähemus teostab enamuse hulga inimeste heaks, kes kiidavad selle heaks, mida vähemus teeb.¹²

Religioonisotsioloog Lea Altnurme leiab, et kuna mõistega „vikaarreligioon“ tähistatakse ainult kristlust, mitte teisi religioone, siis antud mõiste võib tekitada segadust ning pakkus uue mõistena välja sõna „asendus kristlus“, mis tähendaks, et mittekristlikul enamusel ühiskonnas on ootus, et kristlik vähemus hoiaks üleval kristlikke traditsioonilisi usulisi kombeid ja moraali kogu ühiskonna heaks.¹³ Asendus kristluse nähtus, kui selline, annab kristlikule kirikule teatava eelise teiste religioonide ees ning loob soodsa pinnase koguduste liikmete kasvuks. Seda muidugi juhul, kui kirik suudab pakkuda inimeste probleemidele vähemalt samaväärseid lahendusi elumuredega toimetulemiseks, kui konkureerivad religioonid.

Näitlikult saab asendus kristluse loogikat üle kanda ka teistesse eluvaldkondadesse. Erinevate eluvaldkondade osas on enamikul inimestel ootus, et väiksem hulk oma ala spetsialiste kannaks hoolt selle eest, et nende vastutusalas olevas valdkonnas (nt haridus, teadus, meditsiin jne) oleksid asjad korras ja toimiksid kõigi inimeste heaks. Enamus inimesi ühiskonnast usuvad spetsialistide pädevusse ja nende püüdesse teha oma tööd parimal võimalikul moel. Aga kui

¹¹ Davie, Grace (2010). *Vicarious Religion: A Response*. Journal on Contemporary Religion, Vol.25. No.2, 261

¹² Davie, Grace (2007). *Vicarious Religion: A Methodological Challenge*. - Nancy Ammerman, *Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives*. New York: Oxford University Press, 22

¹³ Altnurme, Lea (2016). *Asendus kristlus*. Kuhu lähed, Maarjamaa? Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 152

inimesed kaotavad mingil põhjusel usu spetsialistidesse - neile tundub, et viimased ei saa enam oma ülesannetega hakkama, siis hakkavad inimesed ise oma probleemidele lahendusi otsima. Siinkohal võib paralleele tõmmata ka institutsionaalse kristlusega. Eeltoodud uuringute põhjal on enamusi inimesi religioossed, kuid ei ole seotud enam otseselt institutsionaalse religiooniga. Individuaalselt probleemidele lahendusi otsivaid inimesi võib määratleda mõiste kaudu „otsija“, mis omakorda on oluline ja tähenduslik sõna mõtteviisis nagu uus vaimsus - New Age.¹⁴

2.2. Uus vaimsus ja otsijad

Uus vaimsus on keeruline mõiste, millest saadakse tihtipeale aru pealiskaudsel viisil ja selle sügavam olemus on jäänud tihtipeale segaseks. Uue vaimsuse (New Age) mõiste võeti religioonisotsioloogias kasutusele tähistamaks keskkonda, milles tegutsevad mitmesugused meditatsiooni, joogat, vabastavat hingamist jt tehnikaid viljelevad grupid. Kuna uusvaimsust ei käsitleta lääne usunditele harjumuspärasel viisil, siis seda ka uususundiks ei peeta, kuid seda võib pidada sarnaselt rahvausuga usuks ehk selles mõttes ikkagi religiooniks. Uue vaimsuse valdkonnas toimetavad inimesed ennast üldjuhul religioosseks ei pea, kuigi seda nähtust uurivad sotsioloogid jäävad siin vastupidisele seisukohale, sest selles keskkonnas toimetavad inimesed usuvad sarnaselt tavapärase religioonidele samuti üleloomulikke nähtusi nagu vaimolendeid, hinge ja kogemuse ülesesse vaimsesse maailma, mille muudab ligipääsetavaks vabastav hingamine, palve ja meditatsioon.¹⁵ Institutsionaalsete religioonide nõrgem haare sillutab teed individuaalse religioossuse ilmingutele, mis toetuvad suuresti uue vaimsuse ideestikule.¹⁶ Uue vaimsuse keskkonnas toimetavaid inimesi peetakse sageli otsijateks. Miks siis inimesed ei rahuldu traditsiooniliste religioonidega ja otsivad omale sobivamat religiooni, mis vastaks nende arusaamadele elust, maailmast ja kõige olemasoleva mõttest?¹⁷

¹⁴ Altnurme, Lea (2006). Doktorikraad. (juh) Tarmo Kulmar; Ülo Valk, *Kristlusest oma usuni*, Tartu Ülikool, Usuteaduskond, 98

¹⁵ Altnurme, Lea (2013). *Uus vaimsus - mis see on?* Uibu, M. (Toim.). Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri (18–36). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 18-19

¹⁶ Altnurme, Lea (2012). *Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 193-212

¹⁷ Altnurme, Lea (2013). *Uus vaimsus - mis see on?* Uibu, M. (Toim.). Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri (18–36). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 28

Individuaalse arengute all mõistetakse osalemist uue vaimsuse keskkonnas toimetavates gruppides, spirituaalse kirjanduse lugemisest, mitmesuguste tehnikate praktiseerimist jms. Tehakse oma valikuid ja ei haarata kõike pakutavat. Märkimisväärne roll on ka selles keskkonnas tegutsevatel gurudel, õpetajatel, tervendajatel jt eeskujudel, kellel usutakse olevat rohkem kogemusi ja vaimseid võimeid. Individuaalne religioossus ja isegi mitte otsijate fenomen ei kuulu täiesti uue vaimsuse alla. Osad otsivad vastuseid ainult kristlikust miljööst, osad jällegi nii kristlikust kui ka uue vaimsuse omast, kuid on neidki, kes otsivad vastuseid väga spetsiifilistest religioossetest gruppidest. Vastavalt sellele on kujunenud ka individuaalse religioossuse sisu. Lisaks saavad uue vaimsuse kirjanduse kaudu otsingutest osa need, kes on keskendunud eelkõige sisemistele otsingutele oma hinges.¹⁸

Vaimse arendamise soov ei pruugi otsijale olla esmane eesmärk. Eluliste probleemidega tegelemine on aktuaalne kõikides religioonides ning seda kõike kajastab ka uue vaimsuse keskkond, seega võib sageli tulla siit esimene impulss oma muredele lahenduse otsimiseks. Uus vaimsus pakub lahendusi toimetulekuks ja tähendusraamistikku. Juhul muidugi, kui võetakse see maailmavaade omaks ja sellesse pöördutakse.¹⁹

Individuaalselt kujundatud usul on sotsiaalne tähendus ja roll ning see on sotsiaalselt jagatud. Uurides individuaalse religioossusega inimesi, on tähele pandud, et nende isiklikud usud ei erine üksteisest palju, sest inimene ei ole võimeline looma usku sotsiaalsest eimiskist. Usulised praktikad ja ideed ei ole tavaliselt üksikindiviidide poolt välja mõeldud, vaid on valitud pakkumiste seast, kust leiab küll ainult uue vaimsuse paradigmale sobilikke. Uue vaimsuse põhimõtte on eneseteostuse idee sakraliseeritud vorm üldises individualiseerumise protsessis, mille vorm on laenatud evolutsiooniteooriast, seega võib öelda, et tänases lääne ühiskonnas on need alusideed väga toetatud ja jagatud ning seetõttu on uue vaimsuse idee laialdane levik igati mõistetav.²⁰

¹⁸ Altnurme, Lea (2013). *Uus vaimsus - mis see on?* Uibu, M. (Toim.). Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimsuse eri (18–36). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 28

¹⁹ Samas, 29

²⁰ Samas, 30

2.3. Individuaalne religioossus

Tuleb tõdeda, et kuigi kokkupuude kirikuga on paljudel, siis aktiivseid osalejaid on vähe. Religioonisotsioloog Lea Altnurme on väitnud, et kirikust kaugenemise põhjuste üle on arutatud Euroopas juba pikka aega, seda peamiselt kristliku sõnumi kaasajastamise osas, mis ei ole paljudele mõistetav ja kõneta enam. Arusaamatuks ei ole muutunud ainult sõnad patt, lunastus, ohver, õnnistus, sakrament jms, vaid probleem on üldisemates kontseptsioonides, hoiakutes jms inimese, maailma ja kõige olemasoleva mõtte osas. Traditsiooniline kristlik õpetus tundub paljudele arusaamatu ja tihtipeale ka ärritav. Kirik, mis kuulutab armastust koos manitsuste ja ähvardustega, paneb kuulaja tundma ennast kohtlasena, kes ei ole ise võimeline oma elu mõistma ja selle eest vastutama. Mis emotsioon peaks tekkima inimeses, kui kirik räägib kohustuse, allumise, kuulekuse terminites - „sina pead“ ja „sina ei tohi“? Tõrge ja vastumeelsus on selles situatsioonis loomulik ja sellises olukorras ei aita palju ka see, kui lihtviisiliselt õpetada selgeks kristlikud põhitõed ja praktikad, ilma neid tänapäeva kultuurikonteksti tõlkimata, sest sellega ei pruugi kaasneda sisulist mõistmist või nende sidumist argipäevaga. Need jäävad eluvõõraks, eriti siis, kui õpetust saavad täiesti usukauged inimesed - pigem tekitavad neis hoopis tunnetuslikku ebakõla, sest ilmalikus keskkonnas üles kasvanud ja tänapäevases teaduspõhises koolis hariduse saanud ning mõtlema õppinud inimestel ei seostu kristlik õpetus tema arusaamadega elust ja maailmast. Religioosne vaade, mis erineb suurelt ümbritsevast kultuurikeskkonnast, ei ole usutav.²¹

„Religioossus“ on sotsioloogiline mõiste, mida kasutatakse reeglina siis, kui räägitakse kas rahvaste, gruppide või üksikisikute religiooni määrast ning seda saab kasutada ka usuliste õpetuste, tegevuste ja pühendumise eripäradest rääkimiseks.²²

Üldises mõttes võib tänapäeval individuaalset religioossust iseloomustada kui institutsioonidest vähemal, suuremal või täiel määral sõltumatut religioossust. Eestlased tähistavad seda nähtust oma kõnekeeles tihtipeale mõistega „oma usk“. Individuaalse religioossuse sisu moodustub religioosest valdkonnast, teadusest, haridusest või meditsiinist, seetõttu ei ilmne sõltumatus ainult usulistest institutsioonidest.²³

²¹ Altnurme, Lea (2012). *Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 204

²² Samas, 193

²³ Samas, 193

Mõistega „individuaalne religioossus“ tähistatakse ennekõike indiviidide usu eripära, millega tahetakse viidata, et usk on inimeste jaoks erinev. Uskumused ja praktikad ei ole enamasti üksikindiviidide poolt väljamõeldud, vaid need pärinevad ümbritsevast sotsiaalkultuurilisest keskkonnast, seetõttu jäävad usu erinevused inimeste jaoks teatud piiridesse. Eestis toidavad individuaalset religioossust peamiselt kristlus ja uus vaimsus. Individuaalse religioossuse puhul otsustab inimene ise, mis on tema jaoks tõde ja mis mitte, seega võib individuaalse religioossuse peamiseks tunnuseks pidada sõltumatust institutsioonide ettekirjutistest ja kontrollist. Individuaalse usu puhul kohandatakse usk enda jaoks sobivaks juba olemasolevate teadmistega elust ja maailmast ning muudetakse läbi selle enda jaoks usutavaks. Religioosset otsingut võib pidada ka tihtipeale identiteediotsinguks, kus läbi individuaalse usu saab erinevad sotsiaalsed minad ja rollid siduda üheks tervikuks.²⁴

2.4. Ootused kirikule

Praktiline teoloogia püüab luua silda teoloogia ja inimese vahele. Ühelt poolt tuleb silla rajamisel arvestada teoloogiaga, sest astudes selgepiirilistest teoloogilistest alustest kõrvale, kaotab kirik mõtte, kuid teiselt poolt tuleb arvestada inimeste ootustega. Tekib küsimus, kuidas kirik saaks inimeste arvamusi, uskumusi ja ootusi oma töös arvesse võtta ja säilitada sellejuures oma teoloogilised alused? Ainuüksi probleemi olemasolu teadvustamine aitab kiriku elu edasi viia.²⁵

Suur hulk eestimaalastest näeb kristlikel kirikutel olulist rolli erinevates ühiskonnaelu valdkondades. See puudutab ka inimesi, kes ei kuulu kogudusse ja ennast usklikuks ei pea. Kirikul nähakse suurt rolli traditsiooniliste väärtuste, moraali ja tavade alalhoidjana ning samuti loodetakse, et kirik ulatab abikäe eluraskustesse sattunud inimestele. Samuti on oluline olla kirikutel üksikutes maakogudustes kohaliku kogukonna keskuseks, kust enamik riigiinstitutsioone on lahkunud ning jäänud on vaid külaselts ja kirik. Muidugi on selle eelduseks, et kirik räägib olulistest ühiskonna probleemides kaasa, korraldab ühiseid ettevõtmisi, osaleb kogukonna tegemistes, loob osalemisvõimalusi ning on üldse ümbritseva

²⁴ Altnurme, Lea (2012). *Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 211-212

²⁵ Soom, Kaido (2012). *Eestimaalaste kuvand ristiust, kirikust ja kristlastest*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 249

suhtes avatud meelega. Suletus toob kaasa olukorra, kus niigi kristlusest kaugenenud inimesed võõrduvad kirikust veelgi.²⁶

Oma doktoritöös toob Liina Kilemit arutelu osas välja, et dialoogilisus, kaasatus ja tihedad sotsiaalsed sidemed koguduse liikmete vahel mängivad olulist rolli inimeste integreerumisel kogudusega ning sooviga seal ka aktiivselt pikema aja jooksul kaasa lüüa. Kaasaegse inimese valmidus vahetada kogudust või isegi konfessiooni, kui midagi ei sobi või seltskond ei meeldi, teeb kiriku olukorra keeruliseks. Ka on kirikul üksjagu keeruline sisemiselt kokku leppida, millisel määral ja kas üldse lubada mitmekesisust enda sees, seda näiteks vagaduslaadide, võrgustike, ühistegevuste jne lõikes.²⁷

Religioonisotsioloogilised uuringud näitavad, et enamike kristlike konfessioonide liikmeskondade arvud on langustrendis. Samal ajal on muutunud üha populaarsemaks uue vaimsuse praktikad ja käsitlused ning individuaalse religioossuse ilmingud. Nõukogude aeg tõi küll kaasa ulatusliku katkestuse kristlike traditsioonide püsimisse ja religioossesse sotsialiseerimisse perekondades, kuid vaatamata sellele on inimestel säilinud vajadus maailma religiooni abil seletada, mõtestada ja leida seeläbi endale hingerahu.²⁸

Eesti Kirikute Nõukogu uuringutes on religioonisotsioloogid muuhulgas püüdnud vastust leida küsimustele, miks inimesed käivad või ei käi jumalateenistustel? Küsimus esitati ainult neile, kes käivad jumalateenistustel harvem kui kord nädalas ning seda sõltumata asjaolust, kas vastaja kuulub mõnda kogudusse või mitte. Küsimusele vastamisel sai vastaja teha valikuid etteantud vastusevariantide hulgast, mis sobisid tema seisukohtadega kõige paremini. Saadud vastuste kohaselt on peamiseks mittekäimise või vähese käimise põhjuseks inimeste mitte-religioossus, mis tähendab et inimene ei pea end usklikuks ja jumalateenistusel käimise teema teda ei puuduta. Sellele järgneb teise põhjendusena ajapuudus. Kolmandal kohal on väide, et ei vajata vahendajat enda ja Jumala vahele ning neljandal kohal on soov end mitte siduda ühegi organisatsiooniga, sealhulgas kirikuga.²⁹ Pööran erilist tähelepanu põhjendusele „ma ei vaja vahendajat enda ja Jumala vahele“. Selliselt vastas 22% kogudustesse mittekuulujatest ja

²⁶ Kilemit, Liina (2020). Doktoritöö. (juh) Lea Altnurme; *Kristlike kogudustega liitumise põhjustest*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 150

²⁷ Samas, 152

²⁸ Samas, 153-156

²⁹ Kilemit, Liina ja Rentel, Anu (2012). *Eestimaalaste ootused kirikule*. Astu alla rahva hulka. Toim Jöks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 147

üllatavalt vastas nii ka 30% sinna kuulujatest. See näitab, et suund on religiooni privatiseerumise ja kirikust eemaldumise poole, kuid usk Jumalasse ei kao kuhugi.³⁰

Sama uuringu teiseks küsimuseks oli, miks inimesed käivad jumalateenistusel? Küsitluse tulemus näitas, et kõige sagedamini põhjendati jumalateenistusel osalemist sellega, et meeldivad vanad tavad ja traditsioonid, et seal käiakse koos lähedastega ning see pakub hingerahu. Huvitav siinjuures on asjaolu, et hingerahu ei saanud jumalateenistuselt mitte ainult usklikud, vaid ka usu suhtes ükskõiksed ja ateismi poole kalduvad inimesed,³¹ millest tõstatub kiriku jaoks üles tugev sõnum. Nimelt nähtub küsitlusest tugev emotsionaalne orienteeritus. Ratsionaalne komponent ehk teoloogilised ning filosoofilised arutlused on inimeste jaoks alles neljandal kohal.³² Siit võib järeldada, et inimesed soovivad lisaks jutlusele, mis sageli on tänapäeva inimesele raskepärane ja kohati arusaamatu, ka ise osaleda ja kogeda nagu ka käesoleva töö sissejuhatuses sai öeldud.

Lisaks otsiti vastust küsimusele, millest soovitakse kirikus kuulda? Küsitluse tulemus näitab, et kõige enam soovivad inimesed teada, kuidas oma hingemurede - , kurbuse - ja üksindusega toime tulla, samuti puudutavad neid igavikulised küsimused nagu elu - ja surmaküsimused, kuid olulised ka olid moraaliküsimused.³³ Küsitluse tulemused viitavad, et mõtestatuse otsimine on Eesti kirikus käijale üks peamisi sihtmärke. Teisena tulevad esile suhted ja moraalsete otsustuste probleemid, mis peegeldavad tänapäeva ühiskonda, kus väärtused muutuvad kiiresti, seega otisvad inimesed kirikust pidepunkte ja juhatust, millele saaks toetuda moraalsete dilemmade lahendamisel.³⁴

Kokkuvõttes võib öelda, et inimesi huvitavad teemad, mis on isiklikku laadi ja seotud hingeeluga: igavikulised elu ja surmaga seotud küsimused; enda hingemurede, kurbuse ja üksindusega toimetulek; moraalsete valikute lahendamine ning inimeste vahelised suhted ja

³⁰ Kilemit, Liina ja Rentel, Anu (2012). *Eestimaalaste ootused kirikule*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 150

³¹ Samas, 151

³² Samas, 152

³³ Samas, 154

³⁴ Samas, 155

neis üleskerkivad suhteprobleemid. Ilmselt võib öelda, et nii nagu muutub elu meie ümber nii muutuvad ka ootused kirikule.³⁵

3. Individuaalsed kristlikud praktikad EELK-s

Paljud inimesed pöörduvad idareligioonide poole igatsuses millegi enama järele, mida vahendavad neile jooga, zenbudism ja transtsendentaalne meditatsioon. Tänapäeva inimene on väga avatud sellistele spirituaalsetele kogemustele, mis tähendab, et tänapäeva elu ei ole vastuolus müstilise religioossusega. Selle asemel, et Idast pärit religioonidega võidelda, võiks kirik taas elustada oma müstilisi juuri.³⁶

Järgnevalt annan lühiülevaate individuaalsete kristlike praktikate sisust, millest uurimustöö sissejuhatuses kirjutasin.

3.1. Retriit

Roomakatoliku ja protestantlike kirikute harduspraktikate aluseks on Ignacio de Loyola vaimulikud harjutused, mis on roomakatoliku kiriku traditsioonis säilinud siiani ning mille käigus harjutuste tegija vaatleb ja mõtestab oma elu piibli kirjakohtade taustal. Harjutused, mida Loyola reeglite järgi mediteerides läbi tehakse, kutsuvad esile seisundeid ja kogemusi, mida on enamikel juhtudel põhjust pidada teisenenud teadvuse seisunditeks ja müstilisteks kogemusteks. Ignacio de Loyola vaimulike harjutuste mõju on tunda siiani roomakatoliku kirikus, teistes konfessioonides ja ka väljaspool kirikut ning need on andnud tugeva impulsi sellise nähtuse nagu retriit tekkeks. Tänapäeva kristlikes konfessioonides on kasutusel mitmesugused modifikatsioonid Ignacio de Loyola vaimulikest harjutustest, mida tuntakse

³⁵ Kilemit, Liina ja Rentel, Anu (2012). *Eestimaalaste ootused kirikule*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 165

³⁶ Lautenbacher SJ, Benedikt (1996) *Müstika: spirituaalsus igapäevaelus*. – *Teaduse ja religiooni dialoog*. Toimetanud S. Tenjes ja J. Malin. Tartu: Johannes Esto Ühing, 140

nimetuste all nagu vaikuse retriit, palve retriit, vaikus, retriit, meditatsiooni retriit jne. Eestis kutsutakse retriite ka tihtipeale vaikuse laagriteks.³⁷

Retriit (ingl *retreat* – tagasitõmbumine, pelgu - , varju - , rahu - ja puhkepaik) tähendab vana taasavastatud kristlikku tava tõmbuda mõneks ajaks igapäeva rutiinist ja ümbrusest eraldatud paika ning minna eneseuurimiseks ja Jumalaga kohtumiseks vaikusse. Retriit ei ole koolitus, seminar või konverents - neile omaste loengute, ettekannete, diskussioonide ja rühmatöödega. Pigem leidub retriidis sarnasusi elamusõppe ja teiste aktiivõppe meetoditega. Retriit kätkeb endas vaimulikke harjutusi (mille vaimseks sisuks on kristlik meditatsioon), eraldumist argipäevast vaikusse ja vaimulikku juhendamist - need kolm elementi moodustavad kaasaegse retriidi tuuma.³⁸

Retriidid on maailmas muutunud järjest populaarsemaks, mida saab seletada sellega, et see vastab kaasaegse inimeste vajadustele. Inimene saab ennast välja lülitada „efektiivsest“ ja kiiretempolisest elust ning infotulvast, et võtta aega ja mõtiskleda oma elu üle, mille jaoks muidu aega napib. Retriit annab vaimset tasakaalu, rahustab, loob võimet oma elu eesmärgistada ja korrastada seda uuel moel, millega kaasneb elukvaliteedi paranemine ja meeleolu tõus. Soomes on retriidid leidnud oma kindla koha ja neid kasutatakse ka probleemide lahendamiseks, nt pandi tähele, et retriidis kohtuvad kiriku pakkumine ja tööealiste väsimus ning vajadus enda eest paremini hoolt kanda ja seetõttu hakati ellu viima spetsiaalselt töökohtadele suunatud retriite, mille eesmärgiks oli töövõime säilitamine.³⁹

Ka Eestis korraldatakse kristlikke vaikuse - ja meditatsiooni laagreid. Retriit on leidnud tunnustust ka EELK vaimulike ja juhtide seas. Vaimulike poolehoidu võib välja lugeda näiteks sellest, et retriit oli sisse kirjutatud nt EELK Viljandi praostkonna strateegia - ja tegevuskavasse 2013-2017, kus aastas kord oli ette nähtud vaikuselaager vaimulikele ja töötegijatele.⁴⁰ EELK vaimulike hulgas on ka neid, kellele see praktika pisut kaugeks ja võõraks jääb.

³⁷ Pöder, Kristel (2007). BA töö (juh prof PhD T. Lehtsaar). *Retriidi isiklikud tulemused Tuuru vaimulike harjutuste näitel*. Tartu Ülikool, 6-7

³⁸ Pöder, Kristel (2015). *Pilk täiskasvanud õppijale retriidi vaatevinklist*, kogumik *Kristlik haridus ja kasvatus*. <http://haridus.ekn.ee/kristlik-taiskasvanuharidus-retriit/>, vaadatud 27.02.21

³⁹ Pöder, Kristel (2007). BA töö (juh prof PhD T. Lehtsaar). *Retriidi isiklikud tulemused Tuuru vaimulike harjutuste näitel*. Tartu Ülikool, 7-8

⁴⁰ EELK Viljandi praostkonna strateegia ja tegevuskava 2013-2017. https://viljandi.praostkond.eelk.ee/doc/tekstid/Viljandi_praostkonna_strateegia_ja_tegevuskava.pdf, vaadatud 11.03.21

Mitmed EELK vaimulikud nagu Tauno Kibur ja Urmas Nagel ning Rooma-Katoliku kiriku liige Kristel Pöder jt on selle praktika edendamiseks Eestis palju ära teinud ja tundub, et nende entusiasm ei ole raugemas. Nad on koos välja andnud vaimulike harjutuste CD kogumiku „Vaikuse rännakud“, mille abil saavad inimesed lasta oma meeltele rahuneda - võtta pisut aega enda jaoks, et mõtteid korrastada.

Eesti retriidijuhendajad on saanud oma väljaõppe peamiselt Soome kolleegidelt ja täiendanud ennast iseseisvalt, kuid koolitusi on Soome sõprade toel korraldatud ka Eestis. Nt 2014. aastal korraldas Usuteaduste Instituut täiendõppe korras „Retriidijuhendajate koolituse“, mille eesmärgiks oli anda osalejatele ülevaade peamistest retriidi läbiviimise - ja korraldamise meetoditest. Koolitus toimus oikumeenilises vaimus ning koolituse sihtgrupiks olid kristlased, kellel on retriidil osalemise kogemus ning kes soovivad retriite edaspidi läbi viia. Koolitajateks olid Raili Heikinheimo, Urmas Nagel ja Kristel Pöder.⁴¹

Eraldi tahaksin esile tuua Tauno Kiburit, kes on oma meeskonnaga loonud läbi EELK Tuhala Kaarli koguduse Oru Evangeelse Rahvaõpistu SA, mis korraldab nii retriite kui ka palverännakuid ning millest võib aja jooksul välja kasvada Eesti esimene retriidikeskus.

3.2. Palverännak

Kristliku minapildi juurde kuulub käsitus rändurist, kes on teel Taevasse Rahuriiki. Jeesus Kristusest, tema järgimisest ja evangeeliumi kuulutamisest kujunes välja palverännuideoogia ning kristlike palverännakute peamiseks eeskujuks on olnud juutide palverännakud Jeruusalemma. Palverändurid on läbi aastatuhandete võtnud ette palverännakuid pühasse linna, et näha Jeesusega seotud kohti ja kogeda midagi erilist. Palverännak on üks askeesi vorme (mõnes religioonis ka suisa kohustuslik), mille käigus soovitakse vaimselt puhastuda ja tunnetada püha ning mis eeldab ka ajutist eemaldumist argipäevast. Palverännak sisaldab lisaks Jumala ja inimese vertikaalsele suhtele ka vaimset teekonda iseendasse, mille juures peetakse teekonda sihtkohta jõudmisest olulisemaks ja nii võib ka palverännakut võtta, kui vaimset otsingut läbi teekonna.⁴²

⁴¹ Kask, Kerstin (2014). Retriidijuhendaja koolitus. <https://ui.eelk.ee/taiendusope/koolituskursused/365-retriidijuhendaja-koolitus.html>, vaadatud 11.03.21

⁴² Engman, Kristel (2012). *Palverännak kui ajastuteilene fenomen*. Kirik & Teoloogia. ISSN 2228-1975. <https://kjt.ee/2012/06/palverannak-kui-ajastuteulene-fenomen/>, vaadatud 10.04.21

Ajalooliselt on palverännakud kujunenud peamiselt Rooma katoliku kiriku toel ning puudutanud moel või teisel peaaegu kõiki ühiskonnakihte ja seisusi. Palverännakute kultuuris on ideoloogilised, poliitilised, sotsiaalsed ja emotsionaalsed puutepunktid kristliku kogukonna ja indiviidi vahel tihedalt omavahel läbi põimunud.⁴³ Aldur Vunk nimetab palverännakut teatud reegleid ja kombeid järgides ümberasumiseks profaansast keskkonnast sakraalsesse.⁴⁴

Pärast reformatsiooni vähenes palverännakute populaarsus tuntavalt. Eelmisel sajandil on aga palverännaku praktika saanud sisse uue hoo. Koguduste vähenemise taustal meeldib palverännaku idee järjest enam erineva taustaga inimestele. Palverännakutel käivad inimesed võivad ennast samastada palveränduritena, matkajatena, seiklejatena, otsijatena jne. Need kategooriad kohati kattuvad, kusjuures liigutakse tihtipeale ühest kategooriast teise.⁴⁵

Palverännakute traditsiooni hüppelise kasvu taga on mitmeid põhjuseid. Nt seal, kus kirikud ei suuda inimestega sidet luua, leiab üha enam inimesi lahendusi oma vaimsetele vajadustele mujalt, sageli ka palverändurite radadelt. Palverännakutel käivad inimesed leiavad enda jaoks palverännaku traditsioonis, füüsilises väljakutses ja inimeste vahelistes kohtumistes tohutult palju tähendusi. Palverännak, mis on määratletud kui „teekonda pühasse paika“, on vaid üks selle mõiste paljudest kontseptsioonidest. Üks märkimisväärsemaid palverännakute taaselustamist mõjutavaid nähtusi on Camino de Santiago de Compostela, mis on määratud 1987.aastal Euroopa Nõukogu poolt kultuuriteeks ja on määratud ka UNESCO kultuuri sihiks 1998.aastal. Läänemaailmas on Camino populaarsus viinud ühe palverännaku mudeli domineerimiseni, sest Caminot peetakse tänapäeval prototüüpseks palverännakuks. Santiago palverändurid on hakanud sageli ka Caminot oma kodumaale importima, mis on viinud nii iidsete palverännuteede taaselustamiseni kui ka uute välja töötamiseni.⁴⁶

Kuna Camino de Santiago on kõigile avatud ja väga populaarne, siis peab katoliku kirik seda võimsaks evangeliseerimisvahendiks ja ka kasutab aktiivselt seda võimalust - eriti noorte hulgas.⁴⁷

⁴³ Vunk, Aldur (2005). *Jeesus läks maal kõndimaie. Ristisõjad ja palverännakud Eesti keskajal*. Tallinn: Argo, 5

⁴⁴ Samas, 223

⁴⁵ Sepp, Tiina; Rimmel, Atko (2020). The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: *New Routes, Narratives, and Re-Christianization*. DOI: 10.1163/15685276-12341603. Numen, 67 (5-6), 590

⁴⁶ Samas, 591

⁴⁷ Samas, 603

Eesti Jaakobitee Sõprade Selts, mille asutasid EELK Pärnu-Jakobi koguduseliikmed Epp Sokk, Alla Ferman ja sama koguduse diakon Jane Vain, on samuti palverännakute ja palverändurite kokkutulekute abil loonud silla kiriku ja „nones“ (kuuluvuseta inimeste) vahel. Nad on teadlikud, et palverännakust erinevate nurkade alt rääkimine toob esile kristlikke sümboleid ja keelt ning aitab vähendada ebamugavust kristliku kiriku ja elustiili osas. Palverännakul satuvad ilmalikud inimesed kristlaste kõrvale ning selles keskkonnas tekib ilmalikel inimestel võimalus kiriku teemasid esmalt „ohutust kaugusest“ vaadata. Enamasti tõdevad nad peagi, et asi ei olegi tegelikult nii kohutav, kui paljud inimesed seda endale ette on kujutanud.⁴⁸

Lisaks Jaakobitee Sõprade Seltsile on Eestis palverännaku traditsiooni arendanud ka endine siseminister ja Pirita kloostri sõber Lagle Parek, kelle eestvedamisel rajati Eestisse palverännurada Pirita kloostri Vastseliina piiskopilinnuseni, mille eest on meil põhjust talle väga tänulikud olla.

Palverännaku tutvustuse kokkuvõtteks võib öelda, et palverännak on taas üheks võimaluseks välja tulla oma igapäevasest rutiinist, korrastada oma mõttemaailma ning suhet Jumala ja inimestega ning saada seeläbi paremaks inimeseks - või vähemalt püüelda selle poole.

3.3. Bibliodraama

Üks tõusev täht kristlikes individuaalsetes praktikates on bibliodraama, mis on küll ehk palverännaku - ja retriidipraktikatest vähem tuntud, kuid siiski väga huvitav ja vajalik selleks, et inimesed võiksid oma eludega paremini toime tulla.

Sõna „bibliodraama“ viitab kreekakeelsele piiblile, mis tähendab „raamatut“, tänapäeva mõistes ka „raamatuid“ (Euroopas kontekstis on seda sõna kasutatud tavaliselt ainult seoses piibliga, kuid viimasel ajal on hakatud seda ka laiemalt käsitlema), kuhu on jäädvustatud religioosid ja ilmalikke traditsioone, nagu kristluse ja islami pühakirjad, müüte ja muinasjutte. Draama tähendab sõna otseses mõttes „tegevust“ või „mis juhtub“. See meenutab teatrit ja muid sarnaseid väljendusvorme. Bibliodraamas on see piibellik, koraani- või müütiline narratiiv (osa sellest), mis vormitakse teatraalseks tegevuseks. Bibliodraamas kasutatav visioon ja meetodid ei ole piiratud nende kohaldamisega religioosete narratiivide

⁴⁸ Sepp, Tiina; Rimmel, Atko (2020). The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: *New Routes, Narratives, and Re-Christianization*. DOI: 10.1163/15685276-12341603. Numen, 67 (5-6), 604

suhtes. Eri kultuuride narratiivid või isegi osalejate tegelikust elust saadud kogemused võivad olla bibliodraama lähtepunktiks. Sellisena võib bibliodraama sessioon igakülgselt kaasa aidata kultuuride - ja religioonidevahelisele suhtlusele.⁴⁹

Bibliodraama teeb unikaalseks erinevate aegade kohalolek - kaasaeg ja piiblis kirjeldatud sündmuste toimumise aeg. Osaleja reisib tagasi aastatuhandeid, liikudes samas pidevalt kaasaja ja oma elu ning piibli tegelaste kaasaja ning elude vahel. Bibliodraama seob ühes tegelikkuses enne olnud aja ja elanud inimeste lood, tänapäeval elavad inimesed ja nende lood, kaasaja tegelikkuse ning piibli teksti, tegelased ja sündmused, ehk bibliodraama käigus on võimalik kogeda aegade vahel liikumist.⁵⁰ Inimesed (eriti noored) vajavad kujundeid, jutustusi ja eeskujusid, et peegeldada nende tegelikke mõtteid ja tundeid. Bibliodraamas, kasutades psühhodraama tehnikaid, luuakse seosed traditsiooniliste (religioosete või ilmalike) maailmavaadete - aga ka müütide ja muinasjuttude - narratiivide ja noorte individuaalsete elukogemuste vahel. Pealtnäha ilma pingutuseta ja lapsemänguna tekitab bibliodraama kohtumise siin ja praegu ning ammuste aegade taguste narratiivide vahel.⁵¹

Ühelt poolt muudab kogemuste jutustamine ja ümberjutustamine jutustust ennast; teisest küljest muudab see ka seotud tundeid, aidates seeläbi kaasa (religioosse) identiteedi konstrueerimise protsessile. Identiteedi väljatöötamine on nagu lõputu lugu. Jutustamisprotsessi kaudu leiab jutustaja end ümberstruktureeritud jutustamises pidevalt uuest positsioonist. Jutustaja pole ainult loo „esinäitleja“ või peategelane, vaid teda võib rohkem või vähem näha ka oma loo autorina. Olemasolevatest ja elavatest traditsioonidest pärinevad religioossed jutustused võivad tekitada mälestusi inimese elukogemustest ja avada seoseid nendega. Need narratiivid võivad pakkuda käimasoleva identiteedi konstrueerimise protsessi elemente, s.o elemente, mis on ühendatud indiviidi isikliku narratiiviga - ümbertöötatud kujul või mitte. Lisaks saab selliseid elemente veelgi integreerida ka vastava traditsiooni käimasolevasse narratiivi. Mäletamistegevus aitab kaasa omaenda eluloo ümberkirjutamisele. Inimese enda lugu, mis sisaldab sõnu, pilte ja konkreetse traditsiooni fragmente, saab selle

⁴⁹ Agten, Jean (2019). *Bibliodrama: Introducing Stories from Narrative Traditions in the Development of Young People's Life Orientation*. Religious and Secular Worldview Education, Odisee University of Applied Sciences, Warmoesberg 26, 1000 Brussels, Belgium, 3

⁵⁰ Aun, Kreet (2019). *Aeg bibliodraamas*. Kirik & Teoloogia. ISSN 2228-1975. <https://kjt.ee/2019/01/aeg-bibliodraamas/>

⁵¹ Agten, Jean (2019). *Bibliodrama: Introducing Stories from Narrative Traditions in the Development of Young People's Life Orientation*. Religious and Secular Worldview Education, Odisee University of Applied Sciences, Warmoesberg 26, 1000 Brussels, Belgium, 1

traditsiooni osaks, samal ajal kui lugu rekonstrueerib samaaegselt selle inimese maailmavaadet ja elukeskkonda. Rikkaliku (religioosse ja ilmaliku) maailmavaate raamistikus ei tohiks lisada mitte ainult traditsioonilisi narratiive, vaid ka - ja eriti - näiteid tegelikest tavadest (kogemused, teod ja hoiakud).⁵²

Bibliodraamas on nõ näitlejal lubatud ja isegi oodatud kujundada tegelased ja olukorrad narratiivist vastavalt tema enda ainulaadsele tõlgendusele tegelastest. Sel viisil luuakse seos näitleja enesemõistmise ja tegelase vahel. Selles protsessis abistavad teda teised osalejad. Vastasseis osaleja interpreteerimisel tegelase ja selle tegeliku tegelase iseloomu vahel aitab osalejal paremini mõista enda positsiooni elus ning vajadusel midagi ette võtta - see annab võimaluse oma elu stsenaarium ümber kirjutada. Sel moel arendavad osalejad enesemõistmist ja positsiooni rühmas, oma võrgustikus ja lõpuks laiemalt ka ühiskonnas.⁵³

Bibliodraama tutvustuse kokkuvõtteks tahaksin tunnustada bibliodraama eestvedajaid Eestis. Intervjuudest ja internetist leitava info põhjal võib öelda, et tegemist on peamiselt EELK ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku liikmetega, kes on bibliodraama tutvustamiseks Eestis palju ära teinud. Rõõm on tõdeda, et bibliodraama on kristliku praktikana leidnud tuge ja poolehoidu ka kirikult. Praktikad, mis aitab inimestel toime tulla oma elumuredega ning mõista paremini ümbritsevat ja ennast selle keskel, võiks kirik julgelt edasi toetada.

⁵² Agten, Jean (2019). *Bibliodrama: Introducing Stories from Narrative Traditions in the Development of Young People's Life Orientation*. Religious and Secular Worldview Education, Odisee University of Applied Sciences, Warmoesberg 26, 1000 Brussels, Belgium, 2

⁵³ Samas, 8

4. Kirikuturundus ja individuaalsed kristlikud praktikad kirikuturunduslikus vaates

Käesolevas peatükis kirjutan usuturust, kirikuturundusest ning individuaalsete kristlike praktikate tänasest turundamisest ning nende arengu perspektiivist. Majanduslike terminite kasutamine usuasjadest rääkides võib esmapilgul mõjuda ehmatavalt või isegi tunduda solvanguna. Minu eesmärgid on siiski heatahtlikud ja lähtuvad soovist kasutada tavapärasest teistsugust lähenemisviisi näitamaks, milliseid ressursse saaks kirik paremini ja efektiivsemalt kasutada inimeste aitamiseks ja ehk isegi nende kiriku juurde toomiseks.

Mida tähendavad terminid usuturg ja kirikuturundus? Usuturu all pean silmas kohta, sarnaselt teiste turgudega (nt kalaturg, rahaturg, kapitaliturg, tööjõuturg jne), kus erinevad religioonid oma sõnumit kuulutavad, tooteid/teenuseid pakuvad ning kus inimesed kõike seda vastu võtavad ja tarbivad. Kirikuturunduse termin on maailmas juba mõnda aega kasutusel olnud, seda eriti Ameerikas. Nagu uurimistöös sissejuhatuses sai toodud, siis kasutab kirik usuturul osalemiseks turundusvahendeid ja -tehnikaid, mis on kasutusel nii avaliku -, äri - kui ka mittetulundussektoris, seega võib öelda, et kirikuturundus hõlmab endas turundusvahendeid ja -tehnikaid, mis on seotud ning aitab turustada kiriku sõnumit, tooteid ja teenuseid.

Usuturuga seoses räägitakse ka majandusteadusest pärit ratsionaalse valiku teooriast, mis tähendab üldjoontes seda, et inimestel on põhjust tegutseda, nende tegevus on eesmärgipärane ja omakasule orienteeritud, tehes seetõttu alati ratsionaalseid valikuid ehk lühidalt otsivad inimesed hüvesid ja väldivad kulusid. Kui kulud ületavad hüvest saadava kasu, siis inimene loobub hüvest. Religiooni puhul võib ratsionaalseks valikuks olla hüve, mis saabub peale inimese surma, ehk inimene investeerib maise elus oma ressursse, et saada peale surma heldelt tasutud.⁵⁴ Näiteks kui inimene elab Jumala sõna ja kiriku õpetuste kohaselt, siis loodab ta tasuks peale surma pääseda süüdimõistvast kohtuotsusest ja saada paradiisi. Ahvatlustest loobumine ning ligimese armastus on siinkohal peamisteks kluartikliteks, millega tuleb selliste hüvede taotlemisel arvestada. Kui kulu läheb liiga kõrgeks, siis inimene loobub sellest ja loodab, et peale surma siiski kohtumõistmist ei toimu.

⁵⁴ Mellor, Philip A. (2000). Rational Choice or Sacred Contagion? *Rationality, Non-rationality and Religion*, Source: Social Compass, 47 no 2, Publication Type: Article, Database: Atla Religion Database with AtlaSerials, 279

Nõustun ratsionaalse valiku teooriaga kohani, kus inimene saab oma valikutest täpselt aru ja teeb sellest lähtuvalt ratsionaalseid otsuseid. Olen seisukohal, et enamasti ei suuda inimesed ratsionaalseid valikuid teha, sest selleks puudub vajalik teave või võime teabest aru saada - või on teavet jälle niipalju, et läheb keeruliseks olulist teavet ebaolulisest välja selekteerida. Kui inimene teeks alati ratsionaalseid valikuid, siis iga inimene, kes börsil aktsiatega kaupleva hakkaks, oleks üsna pea jõukas või lausa rikas inimene. Nii paraku aga ei ole, sest enamasti inimestest ei ole suutelised börsil olevate ettevõtete majandusaruandeid läbi töötama ning turul toimuvatest seostest lõpuni aru saama, mille põhjal saaks üldse mingeid ratsionaalseid valikuid teha. Lisaks veel turul ringlevad kuulujutud, massipsühhoos ja ahnus, mis ei pruugi ratsionaalse valiku tegemisel olla head abilised. Sarnased probleemid on tabanud inimesi ka praegusel usuturul. Inimesed ei suuda enam orienteeruda. Keeruline on aru saada, millise kiriku - või religiooni õpetus see kõige õigem on. Pakkumine on turul suur, aga aega samas vähe. Sellest tingituna muutub otsustamine nii keeruliseks ja väsitavaks, et lihtsam on otsingutest üldse loobuda ja valida lihtsalt midagi ära ning loota, et sai tehtud õige valik. Leian, et see pilt on vägagi sarnane aktsiaturul toimuvaga. Samas on minu arvates mitmekesisus ja valikuvabadus lõpptarbijale kokkuvõttes ikkagi pigem hea, kui halb - niivõrd kuivõrd meie tarbimisele orienteeritud maailm üldse hea ja jätkusuutlik on.

Lääne autorite arvamus kohaselt, mis võib ka osaliselt Eesti olukorda iseloomustada, on usu - ja ärimaailma segunemine muutunud aina tugevamaks ja nähtavamaks. Religioossed institutsioonid kasutavad üha enam ärimaailmas tuntud turundusstrateegiaid ja -kanaleid, sealhulgas ka sotsiaalmeedia kanaleid. Kasutatakse keerukaid turundusvõtteid, et ligi meelitada uusi liikmeid, vabatahtlikke, fonde - samuti, et suurendada oma avalikku toetust. Samas kasutab ka ärimaailm religioosset ja vaimset sisu oma toodete ning teenuste reklaamimisel. Kuigi neid kahte on peetud pikka aega kaheks vastandlikuks maailmaks, siis lähenemise märke ja ristumiskohti on tähele pandud juba pikemat aega.⁵⁵ Võtame näitena tuntud kaubamärgi Apple, kelle klientide lojaalsus on muutnud selle kaubamärgi kultuslikuks. Neid kaubamärke on teisigi, alustades Harley Davidsonist ja lõpetades Armani või mõne muu tuntud kaubamärgiga. Inimesi juhib tugev vajadus püha järele ja selle vajaduse saab rahuldada institutsionaliseeritud religioonide kriisiajal tarbimise ja popkultuuriga.⁵⁶

⁵⁵ Nardella, Carlo (2014). *Studying Religion and Marketing*. An Introduction. Società editrice il Mulino, Bologna, 1

⁵⁶ Samas, 7

Religioonitoru all peetakse silmas turgu, kus kõik sama õigusliku staatusega usuorganisatsioonid omavahel vabalt konkureerivad. Nagu kõikidel vabadel turgudel, hõlmab see endas kaubavahetust ja klientide õigust oma eelistustest lähtuvalt kaupsid valida. Üldised alusprotsessid hõlmavad mitmesuguste usurühmade ja liikumiste institutsionaliseerimist, normide ja veendumuste süsteemide privatiseerimist ning - Weberi mõistes - sotsiaalsete käitumiste ja struktuuride ratsionaliseerimist. Sotsiaal-religioosset vaatenurgast on keskne tulemus pluralism, mida tunnistatakse nii olulise institutsioonilise faktina kui ka kultuurilise aspektina. See interakteerub vastastikusel põhjus - tagajärje protsessis privatiseerumise nähtusena, kutsudes esile erilisi kohandumusi religioossete institutsioonide konfiguratsioonid ja käitumises.⁵⁷ Vahepõikena võiks öelda, et ka Eestis on inimesed samuti pluralismi tagajärjel institutsionaalsest kirikust eemaldumas ja pööre on toimunud individuaalse religioossuse poole. Peamised mõjutused tulevad uue vaimsure valdkonnast, millest ka eelnevalt uurimistöös olen kirjutanud.

Ehkki erinevad religioossed traditsioonid võivad hõlmata erinevaid turunduse töövahendeid ja pole kahtlust turunduskontseptsioonide ja praktikate rakendatavuses religioonis, siis ometi jääb olukord mingil määral paradoksaalseks - vähemalt religioossete institutsioonide seisukohast. Voas märkis: „ Pole kahtlust, et ema Theresast sai kaubamärk ja seda kaubamärki kasutati edukalt heategevuslikel eesmärkidel, kuid paljusid inimesi solvaks mõte, et selles oli midagi teadlikku, kuidas tema nimest ja kuvandist sai altruismi kaubamärk.“⁵⁸

Kõik religioossed organisatsioonid ei taha tunnistada, et nad on tegelikult „ettevõtted“ oma majandusliku dimensiooniga ja seetõttu toimivad nad selliselt omamoodi alalises eitamises. Bourdieu viitas sellele „valele äratundmisele“ väljendi „topeltmäng“ kaudu, lisades, et „religioosse ettevõtluse tõde on see, et tal on kaks tõde: majanduslik tõde ja religioosne tõde, mis eitab esimest.“ Bourdieu väitis ka, et religiooni sotsioloogiline analüüs peaks kasutama „kahte sõna, mis oleksid üksteise kohal, justkui muusikalises akordis: apostolaat / turundus, ustav / klientuur, püha teenistus / palgatöö jne.“⁵⁹

⁵⁷ Nardella, Carlo (2014). *Studying Religion and Marketing*. An Introduction. Società editrice il Mulino, Bologna, 2

⁵⁸ Voas, David (2014) *Preface*. Pp. xvii-xix in *Religions as Brands*. New Perspectives on the Marketization of Religion and Spirituality, edited by J.-C. Usunier and J. Stolz. Farnham, UK; Burlington, VT: Ashgate, XVIII

⁵⁹ Bourdieu, Pierre (1994) *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris: Éditions du Seuil (English translation: *Practical Reason. On the Theory of Action*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1998), 204

Kui turundus on tänapäeva ühiskondades nii oluliseks muutunud, siis millised on religiooni komertsialiseerimise tagajärjed? Turundusvõtete kasutusele võtmine religioosete organisatsioonide poolt, samuti religioosete esemete ja ikoonide turustamist saab seletada sekulariseerimise ideega, kus institutsionaalne religioon kaotab oma võimu ja autoriteeti, samas kui meelelahutus ja tarbimine muutuvad üha domineerivamaks. Püha asendatakse ilmalikuga ja religioon on sunnitud kohanema, et konkureerida turul, millel on mitu tähenduse allikat. Kuid vastuse võib leida ka radikaalselt sekulariseerumist eitades. See juhtub siis, kui aktsepteeritakse aksioomi, et religioosne nõudlus on iseseisev muutuja, asub üksikisiku tasandil ega allu aja jooksul asjakohastele variatsioonidele. See lahendus oletab, et üldine religioosne nõudlus püsib pidevalt ja muudab selgitust käimasolevate muutuste kohta institutsioonide tasandil, mille ülesandeks on tabada ja võimalusel suurendada nõudlust religiooni järele, rakendades kaasaegseid ja üha keerukamaid turundustehnikaid.⁶⁰

Oma sõnumi esile toomiseks, inimeste kaasamiseks ja toodete/teenuste pakkumiseks vajab ka EELK kaasaegsete turundustehnikate ja - kanalite kasutusele võtmist, mida osaliselt edukalt ka tehakse, kuid on ka mitmeid kohti, mida saaks teha paremini (teenuste/toodete välja töötamine ning kodulehtedele relevantsema sisu loomine koos tehniliste lahenduste kaasamisega kodulehtede optimeerimisel).

Selleks, et kirik saaks rakendada erinevaid turundusstrateegiaid ja - tehnikaid tuleb aru saada turul toimuvatest protsessidest ja osalejatest. Eelnevaga püüdsin anda lühiülevaadet usuturul toimuvatest nähtustest, protsessidest, kiriku pakkumisest ning inimeste ootustest kirikule. Selle info põhjal saan edasi minna käesoleva töö uurimusliku osa juurde.

⁶⁰ Nardella, Carlo (2014). *Studying Religion and Marketing*. An Introduction. Società editrice il Mulino, Bologna, 4-5

5. Uurimus

5.1. Veebilehede sisuanalüüs

Nagu eelnevalt öeldud, siis otsivad inimesed oma küsimustele ja probleemidele vastuseid esmalt just internetist. Seda arvamust toetab Eesti elanike suur internetikasutus: statistikaameti andmetel kasutas 2020. aastal internetti iga päev või peaaegu igapäev 94,2% Eesti elanikest.⁶¹ Käesoleva uurimistöö puhul tekkis küsimus, kas inimesed oma mure korral taipaksid otsingumootoritesse sisestada uurimistöös käsitlevate praktikate nimesid? Alljärgnev märksõnade ja fraaside analüüs näitab, et praktikate nimede sisestamisel otsingumootorisse ei tule neile kõrvale sünonüüme, mis viitab sellele, et sisestatud praktikate nimesid ei seostata teiste teemadega, ehk kui inimene ei tea, mida tähendavad nt sõnad retriit või bibliodraama, siis nende teemadeni ta ka teiste sõnadega ei jõua. Hetkeseisu teeb eriliseks asjaolu, kus nt retriidi pakkuja leht ei tule välja ka siis, kui praktika sõna puhtakujuliselt otsingumootorisse sisestada. Me ei räägi siinjuures sünonüümide kaudu veebilehtedeni jõudmisest.

Veebilehede sisuanalüüsi tulemustest võib järeldada mitmeid põhjuseid, miks inimesed oma muredega uuritavate praktikateni ei jõua. Esiteks on pakkumiste esitus vähene, praktikad on kaasaegsetele inimestele võõrad ja praktikaid pakuvad veebilehed on tehtud reeglina mõne sõbra või tuttava toel ning seetõttu puudub lehe arendamises professionaalsus ja järjepidevus. Kodulehed on aeglaselt ja otsingumootoritele optimeerimata (SEO - search engine optimization ehk kodulehe otsingumootoritele optimeerimine). Kasutades SEO META in 1CLICK pluginat veebilehtedel on näha, et veebilehede sisud vajavad restruktureerimist, pealkirjade määramine on ebatäpne, sisulehtedel on olulised märksõnad kajastamata/sidumata ja seetõttu ei tule veebilehed otsingumootoritest õige märksõna sisestamisel ka välja. Lisaks, kui mingist teemast räägitakse vähe või ei räägita üldse, siis ei saa ka sünonüüme tekkida ja inimesed, kes oma muredele abi otsivad ei saagi kunagi nende veebilehtedeni jõuda, kellel oleks oskused ja soov muredega kimpus olevate inimeste aitamiseks.

⁶¹ Eesti statistikaamet (2021). https://andmed.stat.ee/et/stat/majandus__infotehnoloogia__infotehnoloogia-leibkonnas/IT42/table/tableViewLayout1, vaadatud 17.03.2021

Tulles nüüd veebilehtede sisuanalüüsi juurde, siis esmalt tuli läbi viia märksõnade ja fraaside analüüs. Selleks kasutasin nii Google otsingumootori vihjeid (soovitusi), Google Adsi märksõnade planeerijat kui ka Ubersuggest ja Keywordtool.io programme ning KeyWord Surfer pluginat, mille abil otsisin märksõnasid ja fraase, millistega inimesed eeltoodud praktikaid (retriit, palverännak ja bibliodraama) kõige enam otsivad või otsida võiksid. Seejärel hakkasin neid sõnu ja fraase sisestama Google otsingumootorisse, et teada saada, mis veebilehtedele need juhatavad ning mis infot leitud veebilehed nende praktikate kohta edastavad. Uurimise käigus püüdsin leida vastuseid küsimusele, kuidas töös käsitletavaid praktikaid pakutakse ning sisult tutvustatakse, ehk milliseid küsimusi või probleeme need praktikad lahendavad ning mis tingimustel saab praktikatest osa võtta.

Kuna Google mäletab arvutipõhiselt varasemaid otsinguid ja pakub seetõttu vihjeteks viimati kasutatud või sageli kasutaja poolt otsitud märksõnasid ning fraase, siis selle vältimiseks kasutasin asjakohaste vihjete saamiseks teist ja päris uut arvutit, millega varem ei ole nendel teemadel otsinguid tehtud. Varasemalt sai kasutada selle probleemi korral inkognito aken, kus sel puhul kasutaja varasemaid otsinguid tulemustes ei arvestatud, kuid tänu Google tingimuste muutmisele see aken enam oma algse põhimõtte kohaselt ei tööta – vähemalt minul see enam ei õnnestu.

5.1.1. Märksõnade ja fraaside väljaselgitamine

Märksõnade retriit, palverännak ja bibliodraama otsingumootoritesse sisestamisel⁶² andsid programmid tulemusi, millistega nende praktikate kohta kõige enam otsinguid tehakse (vt Tabel 1).

Tabel 1. Märksõnade/fraaside praktikate lõikes

Retriit	Märksõnad/fraasid
Google vihjed:	retriit, retriit tähendus, retriitti, retriiti, retriitti englanniksi, retriitti suomi, retriitti 2021, retriitti 2019
Google seotud otsingud:	retriit tähendus, vaikuse retriit
Google Ads (märts 2020-veebbruar 2021, keskmine otsing kuus):	retriit 90x
Keyword Surfer (annab täiendavaid fraase):	puuduvad
Keywordtool.io:	uudsed märksõnad/fraasid puuduvad
Ubersuggest (ainult uued märksõnade/fraaside ideed):	naiste retriit, jooga retriit, retriitti kesä 2020, naistepuna retriit, retriit 2020, retriitti helsinki

⁶² Otsingute märksõnasid otsiti 19.03.2021

Palverännak	Märksõnad/fraasid (19.03.21)
Google vihjed:	palverännak, palverännakute sihtkoht prantsusmaal, palverännak hispaanias
Google seotud otsingud:	judaismi palverännaku koht, palverännak 2020, palvarännaku rada eestis, palverännak mekasse, santiago de compostela, palverändur, kas ka tänapäeval tehakse pühadesse paikadesse palverännakuid miks, kuidas minna palverännakule
Google Ads (märts 2020-veebruar 2021, keskmine otsing kuus):	palverännak 210x, palverännak 2020 10x, camino de santiago palverännak20x
Keyword Surfer (annab täiendavaid fraase):	palverännak portugalis, jaakobitee
Keywordtool.io:	eesti palverännak, palverännakud, palverännak inglise keeles, jaapani palverännak, palverännakud tänapäeval
Ubersuggest (ainult uued märksõnade/fraaside ideed):	palverännak piritä vastseliina, palverännakute sihtkoht prantsusmaal, palverännak hiiumaal, palverännak maagi päevik, palverännak portugali tee

Bibliodraama	Märksõnad/fraasid (19.03.21)
Google vihjed:	bibliodraama. bibliodraama harjoituksia, bibliodraama kurssi, bibliodraaman ohjaajakoulutus, suomen bibliodraama
Google seotud otsingud:	puuduvad
Google Ads (märts 2020-veebruar 2021, keskmine otsing kuus):	bibliodraama 10 x
Keyword Surfer (annab täiendavaid fraase):	puuduvad
Keywordtool.io:	uudsed märksõnad/fraasid puuduvad
Ubersuggest (ainult uued märksõnade/fraaside ideed):	puuduvad

5.1.2. Veebilehtede sisuanalüüsi käik

Järgmisena asusin Google otsingumootoris sisestama märksõnade ja fraaside analüüsi tulemusi. Välja jätsin võõrkeelsed märksõnad/fraasid, sest uurimistöö eesmärk seondub Eesti veebilehtedega. Tulemuseks sain mitukümmend veebilehte, mis otsingusõnade peale välja tulid ning millest omakorda valisin välja järgnevad veebilehed, kus pakuti kristlikke individuaalseid praktikaid:

Retriit

- Otsingud kristlikke retriite pakkuvaid veebilehti välja ei andnud, kuid intervjuude ettevalmistamise käigus sain juhendajalt teada, et on olemas Oru Evangeelne Rahvaõpistu (veebileht: <https://orumoisakool.com/>), kus pakutakse retriite ja organiseeritakse palverännakuid, seega analüüsisin eelnimetatud veebilehte.

Palverännak

- <http://camino.ee/>
- <http://ekn3.ee/palverannak/>

Bibliodraama

- <https://bibliodraama.ee/> ja sellega seotud Facebooki leht <https://www.facebook.com/bibliodraama.ee/>
- <https://ui.eelk.ee/taiendusope/koolituskursused/858-taienduskoolitus-30.html>

Veebilehtede sisuanalüüsi käigus püüdsin leida vastuseid küsimustele, kuidas eeltoodud praktikaid pakutakse, sisult tutvustatakse, ehk milliseid küsimusi või probleeme need praktikad lahendavad ning mis tingimustel saab praktikatest osa võtta.

Veebilehtede sisuanalüüsi tulemusena võib öelda, et kristlike retriitide pakkumine on väga juhuslik. Tervikpildi saamiseks tuleb erinevatelt veebilehtedelt infokilde kokku otsida, mis tähendab, et retriidil osalemiseks on vaja vaeva näha ja ise igakülgsest aktiivne olla. Palverännakute osas paistis teiste veebilehtede seast silma Eesti Jaakobitee Sõprade Seltsi koduleht camino.ee, mis andis vastuseid eelpool antud sisuanalüüsi küsimustele. Kohati oli lehel liigagi palju möödunud sündmuste infot, mis segas pisut uue ja värske infot leidmist. Koduleht vajab ka optimeerimist otsingumootoritele, kuid võrreldes teiste lehtedega on seis

palju parem. Ka Eesti Kirikute Noortetöö Nõukogu veebileht andis korraldusliku poole pealt infot, kuid puudu jäi ülevaade palverännakust, kui praktikast.

Viimasena vaadati üle bibliodraama veebilehed. Kuigi analüüsi hulka pidi valitama lehed, kus pakutakse kristlikke individuaalseid praktikaid, siis bibliodraama puhul on seis selline, et praktikast räägitakse bibliodraama.ee ning sellega seotud Facebooki lehel, kuid praktikaid ise pakutakse Usuteaduste Instituudi kodulehe koolituskursuste rubriigis. Tore, kui bibliodraama.ee seotud inimesed leiaks jõudu tulevikus sisu juurde kirjutada ning ka sellel lehel kursuseid pakkuda.

5.2. Meetod ja valim

5.2.1. Valim

Süvaintervjuudeks valisin inimesed, kes on Eestis kristlike retriitide, palverännakute ja bibliodraamade korraldajatena võtmeisikuteks. Nende vähesuse tõttu polnud valikut nende hulgast enam võimalik teha ja nii võib öelda, et valim on kõikne. Intervjuud andsid retriidi teemal Tauno Kibur (edaspidi TK), Urmas Nagel (edaspidi UN) ja Kristel Pöder (edaspidi KP). Palverännaku teemal andis intervjuu Jane Vain (edaspidi JV) ning bibliodraama teemal Kerstin Kask (edaspidi KK) ja Kreet Aun (edaspidi KA). Konfessionaalselt jagunesid informandid järgmiselt: neli luterlast, üks õigeusklik ja üks katoliiklane.

Intervjueeritavaid ei olnud keeruline leida. Toimunud ürituste kajastustes veebis kordusid ühed ja samad nimed, kellele ka intervjuudeks ettepanekud tehti. Kõik intervjuude palved, mis adressaatideni jõudsid, said ka positiivsed vastused.

5.2.2. Andmekogumise meetod

Andmete kogumiseks kasutasin kahte varianti: 1) veebilehtede sisuanalüüsi ja 2) süvaintervjuusid oma valdkonna eestvedajatega. Informantidele saatsin ette kümme sarnast küsimust, kus muudetud olid vaid praktikate nimed. Intervjuude jooksul küsisin kõiki küsimusi, lastes informantidel vabas vormis vastata ning intervjuude käigus esitasin lisaks täiendavaid küsimusi, mis tekkisid intervjuude käigus.

Intervjuud viisin läbi neljal korral Skype või Messengeri vahendusel, ühel korral Eesti Rahvusraamatukogus ning ühel korral tegin intervjuu Oru mõisas. Viimasele lisandus osalusvaatlus. Tegin intervjuu hommikul kaasa reitritel tehtavaid harjutusi enne intervjuu läbiviimist. Informante teavitasin suuliselt intervjuude salvestamise ja magistritöös informandile nimelise viitamise soovist ning peale nõusolekute saamist seda ka tegin. Intervjuud salvestasin diktofoni ja OneNote programmiga ning kolmel korral oli dubleerivaks salvestuseks ka Skype programm. Informantidega leppisin kokku, et olen vastuste kajastamisel oma töös täpne ja annan enne töö avaldamist ka intervjuusid kajastavad kohad informantidele üle lugeda. Vastuseid, mille kajastamist informant magistritöös ei soovinud, ma töösse ka ei pannud.

5.3. Süvaintervjuude analüüs

Peale intervjuude läbiviimist proovisin kasutada intervjuude töötlemiseks transkribeerimise Webtransi programmi (<http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>). Kuna tulemus oli sedavõrd kohmakas ja vajab suuremahulist toimetamist, siis loobusin programmi kasutamisest ning kirjutasin intervjuud üles helisalvestuste pealt. Intervjuude analüüsimisel kasutasin tavapäraselt kvalitatiivset sisuanalüüsi.⁶³ Mul ei olnud eelnevalt sõnastatud kategooriaid, mis oleksid tulenenud teoriast, seetõttu hakkasin koode ja kategooriaid looma sisuanalüüsi käigus. Salvestiste kuulamisel kirjutasin intervjuueeritavate seisukohad välja lühendatud ja kontsentreeritud kujul ehk analüüsiprotseduur meenutas kvalitatiivse teksti taandamise protseduuri.⁶⁴ Välja jätsin kõik selle, mis otseselt ei puudutanud uurimisküsimusi.

Esmalt kodeerisin tihendatud teksti kogu intervjuude materjali ulatuses. Seejärel koondasin sarnase sisuga tekstikohad kategooriatesse. Protseduuri käigus tegin pidevalt kirjalikke märkmeid. Edasi liitsin tekstikohad vastavalt koodidele kategooriasüsteemidesse ning analüüsisin kategooriaid alapeatükkide kaupa.

⁶³ Kalmus, Veronika; Masso, Anu; Linno, Merle (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>, vaadatud 24.03.21

⁶⁴ Samas, vaadatud 24.03.21

5.3.1. Kategooriate moodustamine

Järgnev analüüs on esitatud nelja kategooria kaupa:

1) osalejate profiil, 2) turunduskanalid, 3) arenguvõimalused Eestis, 4) juhendajate pädevusnõuded.

Kategooriad tekkisid intervjuude materjali kodeerimise tulemusena. Kategooriad on praktikate ülesed ehk kehtivad kõigi uuritud praktikate puhul.

Informantidele esitatud küsimused:

1. Kellele on ... (praktika nimi) eelkõige mõeldud/keda sinna oodatakse? Kas kristlasi, kes soovivad oma usuellu midagi uut ja teistsugust (oma elukogemust rikastada, usuliselt kasvada jne) või on teretulnud kõik, ka täiesti usukauged?
2. Kes seni peamiselt on osalenud - kas need, kes juba on koguduste liikmed või on olnud ka selliseid inimesi, kes pole ühegi kogudusega seotud?
3. Kuidas seni on inimesed sinna tulnud? Kuidas nad on infot leidnud kursuse toimumise kohta?
4. Kas ja kuidas mina saaksin osaleda, kui ma sooviks?
5. Kas Te olete mõelnud ... (praktika nimi) kutsuda ka kirikuväliseid inimesi? Kuidas see on õnnestunud? Kuidas seda võiks teha ja kas sellel oleks mõtet?
6. Mis Te arvate mõttest, et ... (praktika nimi) võiks olla madalamaks lävendiks inimestele, kes kirikusse ei kuulu, kuid kes sinna võiks kuuluda (kellel paistab siiski olevat huvi ja nõ kalduvus vaimsete küsimustega tegelemiseks)?
7. Kas ... (praktika nimi) võiksid olla igapäevaselt kirikus pakutavad praktikad? Kui jah, siis mille taga asi seisab, et see nii ei ole?
8. Millist ettevalmistust vajab ... (praktika nimi) läbiviija?
9. Kas Eestis on ... (praktika nimi) organiseerijad saanud vastava koolituse, et neid praktikaid läbi viia või käib väljaõpe tavaliselt õpetajalt õpilasele? Kuidas on lood praktikate läbiviimise kvaliteediga?

Tabel 2. Retriidi, palverännaku ja bibliodraama kategooriad ja kategooriate sisu

Kategooriad	Kategooria sisu
Osalejate profiil	<ul style="list-style-type: none"> - kõik soovijad saavad osaleda (kristlased, mittekristlased, otsijad, uudishimulikud jne) - osaleja peab olema vaimselt ja emotsionaalselt küps
Turunduskanalid	<ul style="list-style-type: none"> - internetis (veebilehed ja Facebook) - suuline info jagamine - ajalehed ja raadio
Olemus ja arenguvõimalused	<ul style="list-style-type: none"> - praktika, kui misjon - praktikate keskus: majanduslik iseseisvus
Juhendajate pädevusnõuded	<ul style="list-style-type: none"> - koolitused Soome retriidikeskustes - koolitused Eestis Soome spetsialistide ja kohalike juhendajate eestvedamisel - praktikate läbiviimisel on kindlad reeglid

5.3.1.1. Kategooria 1: osalejate profiil

Osalejate profiili väljaselgitamine toimus intervjuude analüüsimise käigus. Intervjuudest selgub, et praktikates osalemiseks maailmavaatelisi piiranguid ei ole. Kui inimene peab kodukorrast kinni ja ennast hästi tunneb, siis on ta alati oodatud. Kristlikul praktikal osaleja ei pea küll tingimata kristlane olema, kuid talle peaks kristlik maailmavaade vastuvõetav olema, et mitte ennast ja teisi vaevata.

Ühesõnaga, ma olen teinud nii kristlikke retriite, ärksuse ehk ärkvelolu ehk teadveloleku (ingl mindfulness) retriite MTÜ Vaikuseminutid alt kui ka selliseid universaalseid retriite. Olen sellise retriidivormi eestlaste jaoks välja töötanud, mis ei ole otseselt kristliku sisuga, kuid kesksed retriidielemendid, mis moodustavad retriidi tuuma, on seal samad, st vaikuse kokkulepe, ärksuse harjutused väliselt ja sisemiselt rahunemiseks ja vaikseks jäämiseks, kujutlusmeditatsioonid sisemiseks tööks iseendaga, võimalus individuaalselt vestelda juhendajaga, ainult lauludeks on regilaulud ja tekstideks universaalsed tekstid inimeseks olemisest. Retriidi üks mõte hingetõmbepausi kõrval on ju kindlasti ka rohkem iseendaks, ehedamaks inimeseks saamine, inimeseks olemise sügavustesse vaatamine - ja kui seal sügavustes samaaegselt kohatakse ka midagi - kedagi endast suuremat, siis see võib olla ka esimeseks sammuks selle poole, keda me kutsume Jumalaks. Need retriidivormid, millega ma olen kokku puutunud: nt olen 2000 olnud ise vaikuses ühe nädala Taizés, siis olen ise mitmel korral osalenud ja ühel korral kaasjuhendanud nädalasi Loyola Ignatiuse vaimulikke harjutusi - sisaldab kuni kolm individuaalset tunnist meditatsiooni päevas, seal kasutatakse viie meelega tehnikat, kujutluspildi sisse

minekut ja pärast meditatsiooni toimub alati refleksioon, iga päev kohtutakse ka oma juhendajaga, see on kohustuslik - see on selline, ütleme, intensiivsem retriidivorm. Ja siis on selline nädalavahetuse retriit reede õhtust pühapäeva pärastlõunani, mis võib olla ka intensiivne, aga mitte nii väga. Ütleme nii, et nendelt inimestelt, kellelt mina olen õppinud ja mu enda retriidid samuti - need on tõesti avatud kõigile inimestele. Peamine kriteerium kristliku retriidi puhul on, et see kristlik sisu oleks osalejale vastuvõetav, et ta suudaks seal olla ja end hästi tunda - kuna tavaliselt on retriit ühelt poolt individuaalne, aga teiselt poolt teatud asjad ikkagi toimuvad grupis koos. Aga ta ei pea olema ristitud. /... / Sinna oodatakse kõiki inimesi. Nad võivad olla ristitud: on olnud väga erinevatest konfessioonidest ühes ja samas grupis, nii luterlasi, katoliiklasi, ortodokse, nelipühilasi, baptiste - nii, ütleme, kiriklikult kuuluvuselt. Ja mitte ristitud inimesi, kes nagu tunnustavad seda ja oluline on pigem see, et me otsime pigem ühisosa, seda, mis ühendab. Ja pigem on see sarnane kogemus, mis ühendab. Kui me läheme dogmadesse, õpetuslausetesse, mis meid eristavad, siis me läheme tülli, aga kui mõelda selle teoloogia peale, mis retriidi taga on, siis kristliku retriidi puhul on Kristuse vaim või Püha vaim see, kes osalejaid ühendab... kui me vaatame... piiblist mingisugust kirjakohta, nt mis on vaimuviljad? Ongi rõõm, rahu, lahkus, heatahtlikkus, eks ju, mingisugused sellised asjad ... või siis usk, lootus, armastus. Ühesõnaga, pigem need väärtused, mis toetavad, mitte mis ajavad inimesi tülli ja lahku. Et me selles mõttes kristlikul retriidil ka ei aja ühegi ... konfessiooni mingisugust konkreetset teoloogiat, mis eristaks siis teistest konfessioonidest või siis ütleme, et seal on selline vabaduse määr, et retriit ei püüa kunagi siduda konkreetse kogudusega või konfessiooniga, vaid ta püüab pigem inimesele anda midagi, mida ta vajab oma teel või inimeseks kasvamise teel või ka kristlasena kasvamise teel. (KP)

Praktikatest võtavad sageli osa inimesed, kes on uudishimulikud, otsijad või inimesed, kes soovivad väljuda igapäevarutiinist. Rohkem tahetakse ise tunda ja kogeda, mitte ainult piirduda kantslist kuuldu - ja piiblist loetuga. Otsida ja ka ise leida vastuseid küsimustele, mis inimesele olulised on. Õppida tundma ennast ja ümbritsevat maailma nii nagu ta tegelikult on. Praktikatel on mitmeid erivorme ja võimalusi praktiseerimiseks, nt on tehtud pastoraalseminare, kus osalejateks on ainult vaimulikud ning neile tehakse ka spetsiifilisi harjutusi. On vaikuse kokkulepe. Igal ühel on retriidil nõ oma matk käia.

Pakkuda inimesele võimalust väljuda igapäeva elust, et ta natuke rohkem tunnetaks ennast - püüaks mõista, mis on tema sees, mis on tegelikult tema küsimused, mida on tegelikult ümbritsev maailm talle peale surunud jm selline enese tundmaõppimise ja usu arusaamise ning Jumala sõna mõista teisel viisil, kui seda läbi otsese kuulutuse kantslist läbi kõrvade või lugemise. On vastavad harjutused, mis aitavad pühakirja rohkem süveneda. Siin on mitu komponenti ja mitu aspekti, mida siis nendel retriitidel, mida mina olen läbi viinud erinevate inimestega luterlikus kirikus siin Eestis. Oleme teinud retriite puhtalt oma kiriku vaimulikele mõned korrad. Konkreetne seltskond ja sellest tulenevad ka konkreetsed harjutused. Nii pastoraalseminari inimestega samamoodi, kus on samamoodi hästi spetsiifiline

seltskond. Enamus retriite, mis ma olen teinud, on tegelikult suunatud kõigile, seal on olnud ka alati sellist oikumeenilist tausta ja seal on ka olnud inimesi, kellel ei ole ristiusuga väga kontakti olnud mõnikord, kes muidugi peab siis nõustuma, et mina olen see kes ma olen ja minu harjutused lähtuvad kristlikust traditsioonist ja kristlikest praktikatest valdavalt. /... / Ja me ei sea kellelegi ... Retriidi üks võlusid on see, et igauks teeb oma matka. Tegelikult see juhendaja ... me kujundame seda maastikku, päevarütm, palvuste või jumalateenistuse või ka harjutuste, mida siis inimesed läbi viivad - aga kõigepealt me sõlmime vaikuse kokkuleppe, ehk sellel ajal me ei kommunikeeru omavahel ja see tähendab seda, et igal ühel on nagunii oma matk, et meie kujundame selle keskkonna, anname mingeid impulsse - noh see on harjutuste üks idee, aga selle matka teeb inimene enda sisemas ja - noh nagu alati kõigi teistegi asjade puhul, igauks tahab nii nagu ta suudab matkata ja noh võimalik võiks öelda, et ka usku mööda, aga eeskätt eeldab ta alati mingeid oma küsimusi. Isegi, kui sellel retriidil on mingisugune kindel pealkiri või enamasti olema pannud ka mingi pealkirja, siis ikkagi jääb see matk käia igal ühel endal ja kellelgi ei teki mingeid kohustusi sellest, ehk ei ole mingit retriidikirikut. Ta ei pea kunagi enam sinna tulema või võib jälle sinna tulla, kui me teinekord teeme ja selles mõttes me ei püüdnudki hoida nagu mingit sellist noh sõpruskonda, kuigi eks meil ole muidugi mingi punt, kes asja vastu rohkem huvi tunneb, aga peaaesjalikult nagu me ei püüa eriliselt hoida neid tohutuid kontakte üleval, kui inimene on tulnud retriidile, siis ei tähenda seda nagu mina oleksin tema eluaegne pihhiisa - see ei ole nagu asja eesmärk.

(UN)

Mitmed informandid peavad uuritavaid praktikaid universaalseteks - religioonide üleseks, kus inimesele on kõik vajalik algseadistusena sündides kaasa antud ning mida ta saab läbi meelearjutuste taas leida, taas ära tunda või teisisõnu taibata. Tõekspidamised võivad osalejaid isegi segada. Retriidil tuleb minna veel sügavamale ... kogeda seda, kus ei ole ühtegi mõtet, kus ei ole ühtegi tundmust – on universaalne Jumala/inimese sagedus.

Fookus on pigem inimene. Mis on inimesele sellest kasu? Pigem on nende retriitide ja palverännakute ... mulle meeldib see, kuidas isa Kõivutalu ütleb selle või püüab seda retriiti tõlkida eesti keelde süvi ehk süvenemine. Või nagu Arvo Pärt ütleb, et kui Sa mikroskoobiga suumid sügavamale, siis tuleb välja inimese universaalne olemus, jumalik loomus ja pigem ma näen, mis kõlab mõne kõrva jaoks kummaliselt, aga see on see, et pigem usk segab - tõekspidamised segavad, sa pead oma saama tõekspidamistest veel sügavamale minna ja selle asja verifitseerib või annab sellele tõepärasuse see, et kui sa seda praktikas rakendad ning kui sa koged ise seda kontemplatsiooni ja kogedki seda, kus ei ole ühtegi mõtet, kus ei ole ühtegi tundmust, ongi selline pilvitu taevas nagu lennukiga, et see on see universaalne inimese - Jumala/inimese sagedus, et siin on see teekond ja mõnikord on vastupidi, et mõned on öelnud, et ära sinna mine, ole ettevaatlik, et see ei ole kristlik. Ja pigem on see - olgu ta retriit või olgu ta palverännak või olgu ta kõik need koolitused - kasvukool või mis ma siin erinimetuste all olen teinud, siis kõigil neil on üks suund - leida mõnda seda nagu eelmise sajandi mul üks lemmik mees ütles

Thomas Merton, kes ütleb ka, et kiriku müstiline traditsioon on Lääne kirikus ära unustatud, aga see müstika ongi see, et mitte miski, et see mitte miski nagu üles leida - see mida sa ei oska sõnastada. Või nagu esimene käsk on, Jumal ütleb ära näe ühtegi kuju, see olla ilma kujuta, mis on õdvastav kogemus esimestel kordadel, aga üldplaanis on ja ma olen selle ka niimoodi sõnastanud, et seal müstilises sügavuses või sügavikus - see nagu igal tootel on tehase algseadistus, et inimesel on ka. See toimub ja see on teraapia alus. Sügaviku vaikuse allikal - sa tead nagu, et oled allikal - nagu Jeesus ütleb, et Jumalariik on lähedal - need ei ole lihtsalt sõnad, vaid niimoodi ongi - see ongi reaalsus. Inimene siis kogeb reaalsust, seda päris asja ja ta ei oska seda - seda hästi kirjeldada ei saa nagu religiooniuurijadki ütlevad, et aga ta ei kõhkle. Kõhklematu nagu selline noh, aastasadade jooksul, kes on sinna jõudnud, siis kirjeldused või metafoorid on üsna sarnased. Allikas on allikas, see on kõigi nende asjade sihuke - ma ei ütle eesmärk, vaid seesmärk.(TK)

Osalemiseks praktikates ei ole tähtsust inimese maailmavaatel ega kuuluvusel kristlaste või mittekristlaste hulka. Osaleda võivad kõik - ja kõik on ka oodatud. Juhendajate sõnul on tähtis, et inimeses tekiks huvi kiriku vastu. Inimestele mõjuvad praktikad sedavõrd, et vähemalt osalemise ajal on nad kohal ja pühenduvad hetkel toimuvale.

Kokkusaamised Pärnu Jaagupis, mis on 10 aasta jooksul toimunud, siis alguses oli see sihtgrupp inimesed, kes olid käinud Hispaanias Santiago de Compostela teedel või tahtsid sinna minna. Hiljem laienes see mõte siis kõigile, kes on palverännaku teemast huvitatud. Et nüüd, kas inimene on kristlane või mitte kristlane või mingisuguse muu maailmavaatega või ta ütleb, et tal üldse mingisugust maailmavaadet ei ole, et see ei ole omanud mitte mingisugust tähtsust. Esimeste huviliste seas oli kristlasi üsna vähe ja mida aeg edasi seda enam on ristiinimesi juurde tulnud ja me oleme võtnud suuna, et kõik on oodatud. Jaakobiteede põhimõte on, et kui sa palverännakule lähed, siis kodust välja minnes paned sa kõik oma rollid, kõik oma ülesanded ja igapäevased asjad kõrvale ja sa asud teele - olles võrdne kõigiga, kes on sellel teel. Seal ei mängi ka maailmavaade mingit rolli - võib olla välja arvatud selle koha pealt, et kui sa oled kristlane ja ristiinimene, siis sa tahad erinevates kirikutes käia ja palvetada ja oma teed nagu niimoodi käia ja mõni teine, kes on palverännakule tulnud uusvaimsete ja spirituaalsete huvidega, siis tema läheneb asjale kuidagi teisiti. Ja on ka päris turiste, kes naudivad seda, et saavad käia ja odavalt ööbida ning kohvikus käia. Viimastel aastatel on tekkinud huvitav grupp, keda mina tean ning kes on meie kokkutulekutel ja üritustel käinud. Aga neid, kes on Santiago teedel käinud on eesti palju palju rohkem. Mida mina räägin, põhineb nõ üsna kitsal inimgrupil 30-40 inimest. Aastate jooksul on käinud läbi nii umbes 200. Inimesed korduvad. On tekkinud ka seltskond, kes ei ole ristiinimesed ja kellel on puudunud seni igasugune kontakt kirikuga ja neil ei ole teadmisi ristiusust üldse, kuid nad mõtisklevad nende teemade üle, neil on tekkinud küsimused ja soov midagi rohkem teada saada. Kui nad lähevad palverännakule, siis nad lähtuvad sellest, et neil on oluline alustada kirikus ja lõpetavad kirikus. Üks inimene ütles, et siis on see õige palverännak. Inimestel on tekkinud huvi ja tahe aru saada, mis see kirik on, mis kirikus toimub, mis on see püha, mis on see Jumal. Nad ei torma vaimustunult leeritundi,

aga nad tahavad seda kuidagi nagu kas kehaliselt või füüsiliselt läbi kogeda ja läbi elada ning mõtiskleda selle üle. Kas nad siis kunagi tulevad otsustavad, et nad tulevad kiriku juurde kogudusse või ei- seda ma ei oska öelda. Palverännak, kui misjonimeetodit, siis minu jaoks on see algusest peale olnud misjonimeetod. Just nagu selle mõttega ka, et kõik meie rännakud ja üritused on rangelt seotud olnud kiriku kui ruumiga erinevate siis nõ ürituste ja palvustega. Kui me alustame oma rännakuid siis kirikust ja kui me lõpetame oma rännaku, siis kirikus. On hommiku- ja õhtupalvused ja kõik inimesed, kes tulevad üritustele, siis nad on sellest teadlikud, isegi kui nad pole ristiinimesed ja võtavad sellest osa. Palvused on vabatahtlikud, kui keegi tahab samal ajal puu alla istuda, siis pole meil selle vastu midagi, aga see ongi huvitav, et kui inimene tuleb sellesse ruumi - palverännuruumi, siis ta võtab ka kõik selle juurde kuuluvad elemendid või detailid vastu. Oma igapäevaelus terve aasta võib ta olla väga veendunud ateist - seda kuulutada nagu igal pool, aga sellel hetkel a la üks päev 3tundi, 4tundi, 3päeva või noh nädal aega, siis on ta selles ruumis ja nõ kohal. Ja ta aktsepteerib seda ja tunnustab seda ja see on fenomen, mis mind järjest rohkem hämmastama hakanud. (JV)

Kreet Aun lisab täiendavalt, et osalemiseks peaks inimene olema täiskasvanud - emotsionaalselt ja vaimselt küps. Bibliodraama ei vaja muud ettevalmistust ega spetsiifilisi eelteadmisi - iga inimene võib tulla nii nagu ta on.

Kui me räägime bibliodraamast selles kontekstis, et need on bibliodraama kohtumised, kus käsitletakse piiblit, siis see on lihtsalt täiskasvanud inimesele. Ehk et bibliodraamas osalemine eeldab teatud vaimset ja emotsionaalset küpsust ja selletõttu kõikidele täiskasvanutele sobib. Seal ei ole vaja eelteadmisi piiblist, seal ei ole vaja mingit usulist kallutatust või noh religioossust - iga inimene võib tulla. Sest see piibel on tohutult vana - kuni 3000.aastat vana tekst, mis on väga palju mõjutanud meie praeguse tsivilisatsiooni kujunemist, mistõttu noh see on lihtsalt osa meie tsivilisatsioonist ja kõik täiskasvanud võivad tulla ja seda uurida – bibliodraama meetoditega. /... / Ma pean ausalt tunnistama, et kuigi tegelikult sobib bibliodraama ka mittereligioossetele inimestele, ikkagi jõuavad bibliodraamani peamiselt kristlased, kes otsivad oma usuga seoses mingit teistsugust lähenemist, teistsugust käsitlust, kui tavapärase pühapäevane jumalateenistus. (KA)

Kerstin Kask kinnitab samuti, et kõik võivad osaleda, kes tahavad tulla, kuid tähelepanu tuleb pöörata inimese emotsionaalsele seisundile. Mõnes olukorras on bibliodraamal osalemine vastunäidustatud, nt leinaga ei ole soovitatav inimesel bibliodraamas osaleda. Inimene ei pruugi oma tunnetega hakkama saada ja lein muutub osalemise käigus veelgi sügavamaks ja raskemaks (mina: Urmas Nageli sõnul on see nii ka reitrite puhul, palverännaku osas info puudub). Kerstin Kask lisab, et kui inimene ei tea piiblist midagi, siis võib see teinekord isegi hea olla. Ta võtab lugusid puhta lehena. Bibliodraama harjutab inimesi kastist välja mõtlema,

aitab ennast ja teisi tundma õppida. Kõige rohkem on praktika mõeldud inimestele, kellele on huvi rohkem endast ja piiblist teada saada.

Esmane vastus on, et absoluutselt kõik, kes tahavad tulla. Inimesed, kel on väga aktiivne protsess käimas - nt leinaprotsess või midagi sellist, siis võib olla ei ole hea alati tulla. Meile õpetati, et kui Sa ei tea piiblist midagi, siis võib olla on see isegi parem. Sa võtad nagu puhtama lehena neid lugusid. Mina olen proovinud paar korda leerilastega, kes enamasti tulevad täiesti tühja koha pealt ja nende esmane ootus leerikursusele on see, et nad saaksid pärast laulatada või sõber on kutsunud ristivanemaks ja üks ma mäletan ütles, et me oleme sellest usuasjast ikka väga kaugel, aga seda saab mitut moodi vaadata, et üks asi on et sõber kutsus ristivanemaks ja teine asi on see, et üks Jumal ka tegutse nende sõprade ja teiste inimeste kaudu, et mingis mõttes on ka iga kutsumise taga Jumal. Ja sellest korrast oli mul küll tunne, et oleks olnud hea, kui oleks nendel lugudel olnud mingisugune taust, mingi piiblilugemise kogemus, aga selle kohta ei saa ka kuidagi öelda, et protsess oleks läinud kuidagi luhta - me tegime seda, mida me tegime nende inimestega, kes seal koos olid ja ma arvan, et keegi ei iseloomusta seda kui üdini sellist negatiivset kogemust. Aga kõige rohkem on see mõeldud just sellistele inimestele, kes tahaksid piiblit ja iseennast rohkem tundma õppida. Kes tahaksid, et need lood neid endid kuidagi tänases päevas puudutaksid ja kes on ka harjunud kastist välja mõtlema või on sellised loovamad, sest igaiüks ei tahagi võib olla, et keegi talle ette seletaks. Kokkuvõttes kogemused bibliodraamast võiksid olla kõikidel inimestel, kes selle vastu huvi tunnevad ja kellele see praktika üldse sobib. Igale ühele ei sobi alati kõik praktikad - ühele sobib nt retriit, teisele palverännakud ja kolmandale bibliodraama jne. Seetõttu on suuremates kogudustes ka lihtsam neid praktikaid läbi viia, sest iga praktika jaoks jätkub inimesi, kellele üks või teine praktika sobib. Väikses koguduses on see asi keerulisem. (KK)

Kokkuvõtteks võib öelda, et osalemiseks uuritavates praktikates maailmavaatelised piirangud puuduvad, kuid vajalik on emotsionaalne ja vaimne küpsus. Järgmisena vaatame üle, mis kanalite kaudu praktikateni jõutakse.

5.3.1.2. Kategooria 2: turunduskanalid

Teise kategoorias selgitati välja, mis kanaleid kasutades inimesed praktikateni jõuavad. Peamiselt toodi välja, et infot levitatakse Facebookis, veebilehtedel, kuulutatakse lehes kui ka raadios. Ühtpidi vajaksid praktikad professionaalsemat turundamist ja reklaami, et jõuda inimesteni, kuid samas tundub praktikate turundamine imeliku ja kohatu tegevusena.

Kui on kristliku retriidiga tegemist, siis on võib olla pigem need kanalid ... ajaleht „Eesti Kirik“ või Pereraadio. Või siis ... on ka inimesi, kes on varem osalenud või kes on palunud saata infot. Läbi, võib olla ka mõningate koguduste, kui ma olen teinud kellegagi koos: noh, inimene on oma kogudusest kutsunud ja mina oma tutvusringkonnast kutsunud ... See on levinud ka kuidagi inimeselt inimesele. Ka Facebooki olen üles pannud oma retriitide kutsed eri gruppides ja edasi saatnud info Loyola Ignatiuse harjutuste kohta, mis olid esimesed tegelikult 90-ndatel ... 2011 lõin Facebooki grupi Vaikuse Sõbrad, kus oli siis infot selle kohta, mis on retriit ning kutsed peamiselt kristlikele retriitidele. Tauno Kibur tegi umbes samal ajal Facebooki grupi Vaikuse rännak, kuid ta konto aeti hiljaaegu ära ning see leht tuli kahjuks kinni panna ... 2011/2012 rääkisime Urmas Nageliga terve hooaja jooksul retriidist ja vaimulikest harjutustest Tartu Pereraadio saatesarjas „Andmisrõõm“. Ja kui me 2015 Vaikuse Sõpradega vaimulike harjutuste CD-plaadi „Vaikuse rännakud“ välja andsime, siis meil olid ka plaadiesitlused Tallinnas ja Tartus. Eks see ka tutvustab neid praktikaid. (KP)

Meil on Facebooki leht ehk Facebooki grupp, siis on veebileht, siis esimestel aastatel me ka kuulutasime Eesti kirikus ja just selle mõttega, et jõuda rohkem ristiinimesteni. /... / camino.ee. ja FB grupp on eestlased palverändurid Santiago teel ja FB leht Eesti Jaakobi palverändurid. Me oleme andnud Pärnu Postimehes väikse pressiteate ja kõige rohkem on inimesi on tulnud läbi FB. Kuidas täpselt see info levib ja liigub ma täpselt ei oska öelda. /... / Siiani oleme lähtunud sellest, et info jõuaks nende inimesteni, kelleni see peaks jõudma. Ja see on läbi aastate huvitav kogemus, et kui sa küsid inimese käest, kuidas sa selle ürituse kohta siis info leidsid, siis tuleb ebamäärane vastus, et kuskilt jäi silma. Jah, me sellist sihipärast turundustegevust ei ole teinud ja see ei käi ka nagu meie arvates ka palverännu põhimõtetega kokku, et palverännak ja palverännutee ei ole turism, vaid see on vaimne praktika ja see on keeruline koht. Kui sa tahad, et info jõuaks inimesteni, siis peaksid sa seda rohkem turundama, aga teisest küljest on kuidagi imelik turundada midagi, mida sa tahad, et inimene jõuaks selleni siis, kui ta on selleks valmis. (JV)

Meie tookord jagasime seda infot Usuteaduste Instituudi kodulehel ja FB s, siis on meil bibliodraama leht FBs, kus me jagasime. Neile inimestele, kes olid kokku puutunud UT koolituse, Jaani kiriku bibliodraama rühmale, Meelis Süld tegi meiega ERR is „Kirikuelu“ saatesse pika ja toredate intervjuu. Ja kui ma õigesti mäletan, siis meil oli ka mingil Tallinna sündmuste lehel see info väljas.(KK)

Info praktikate toimumise kohta levib ka suuliselt inimeselt inimesele. Kes on juba käinud, need kutsuvad teisi ka. Mõned jätavad oma e-posti aadressi ja paluvad, et kui jälle midagi toimumas on, siis ka neid teavitataks.

Kodulehelt, Facebookist - mingi aeg vist isegi paberkanalil Eesti Kirikus ja nende veebilehel ka, nüüd on olnud ka Raadio 7 ja Pereraadios, kus tavaliselt loetakse toimumised ette. Lisaks siis info ka nende kodulehtedel ka. Natuke ikka teavitusi on. /... / Mõned on niimoodi, et kes on varem käinud ja on kuskil listis. Paluvad, et annaks teada, kui jälle retriit on tulemas.(TK)

Väga palju on tuttava soovitus. Sõber kutsub kaasa, kellel on endal hea kogemus bibliodraamast. /... / Ma olen hoidnud üleval kodulehte bibliodraama.ee. Ma olen pannud ülesse neid asju, mis me siis oleme bibliodraamas teinud. Nüüd viimastel aastatel mul on õpetajana nii suurt töökoormust pidanud täitma, et ma lihtsalt ei ole selle kõrvalt jaksanud midagi korraldada. /... / Me oleme jaganud Facebooki kaudu ja siis noh nagu see bibliodraama.ee on kodulehekülg. (KA)

5.3.1.3. Kategooria 3: olemus ja arenguvõimalused

Informandid on seda meelt, et uuritavad praktikad võiksid olla inimesele madalamaks lävendiks kristluse juurde ning võiksid seetõttu kuuluda kiriku igapäevase elu juurde. Ette on tulnud ka ristimist praktika lõpetamise jumalateenistusel. See ei ole tavapärane ja see ei ole ka tegelikult päris lõppeesmärk.

Jah, kindlasti. Võib olla ma isegi ei räägi algul sellest mittekristlikust retriidist, kuid selle puhul ma näen seda, et see võiks olla nagu esimese sammuna võib olla sinnapoole. Sest vaata, kui sa lugesid selle mu BA töö läbi, siis sa ilmselt tead, eks ju, kui ma sulle räägin või saad aru, mis on kristlik müstiline teoloogia kuidagi on omavahel seotud see iseenda sügavam kogemine ja ka Jumala kogemus tihtipeale. Kui kristliku müstika tuum on armastusosadus Jumalaga, siis kristlik retriit loob selle keskkonna, püüab juhatada vaikusesse, kus on võimalik kohtumine Jumalaga, aga, noh inimene peab ise minema ... hea juhendaja juhatab osaleja oma meelte lävele ja tegelikult, ütleme, kristliku retriidi puhul see, kes seda protsessi juhib, ei ole retriidijuhendaja, vaid pigem retriidijuhendaja usaldab seda protsessi, mida me võiks nimetada „Püha Vaimu poolt juhitud protsessiks“ ja ta peab olema avatud ka Püha vaimu võib - olla tavatutele või uudsetele avaldumistele. Põhiküsimus juhendajal on, et mis selle konkreetse inimese puhul just kõige rohkem sobib, teda kõige rohkem aitab. /... / See protsess on ka nii, et retriidi puhul vaata sa mingil moel peeglis - nagu iseendaga oled silm silma vastu, mida tihtipeale argipäevas ei juhtu. Seda võiks võrrelda ka palverännakuga, et sa alustad nagu rännakut sissepoole. Tegemist on sisekaemusega. Sa astud välja argipäevast ja võtad selle aja, et tuua see tähelepanu, mis on muudu tihti välisele suunatud, et sa tood selle nüüd rohkem sissepoole. See on tänapäeval hästi paigast ära, hästi kaldu sinna väljapoole suunatud tähelepanu poole, retriidi puhul sa suunad tähelepanu just sissepoole ja lood tasakaalu nende kahe poole vahel. Vaatled oma elu - need retriidid, mida mina korraldan, on alati vaikusega ja see vaikus - väline vaikus vallandab tegelikult teatud sisemise protsessi. Tihtipeale osalejas alguses ei ole üldse sisemist vaikust, vastupidi, lärm läheb veel suuremaks. Ütleme need mõtted ja tunded - tekib võib olla isegi mõtete ja tunnete tulv, mis on jäänud tähelepanuta, mis on allasurutud ja sealt tuleb läbi minna enne, kui hingerahusse ja rõõmu jõuad. Vaata, selles kontekstis õppisingi ma kasutama neid ärksuse ehk ärkvelolu harjutusi, mis pärit budistlikest praktikatest. Need teadveloleku praktikad, mis aitavad mitte ainult väliselt, vaid ka sisemiselt rahuneda. Aga, ütleme, see protsess tuleb läbi käia ja mõtted-tunded, mis on jäänud tähelepanuta, mis on allasurutud, kõrvale lükatud, need nõuavad oma eluõigust. Ja kui sa oled nendele tähelepanu pööranud, neid teadvustanud, võib olla

nendele nime andnud, noh, siis nad saavad nagu minna. /... / Ühel retriidil on toimunud konkreetset ristimine. Inimene, kes oli ametilt juuksur - meesjuuksur, kes oli seal mitmeid aastaid käinud nendel Loyola vaimulikel harjutustel nädalastel - ja ütles, et algul ta tuli ja noh - ei teadnud ööd ega mütsi - mitte midagi ei teadnud. Seda on üks kord juhtunud, et retriidi lõpus jumalateenistusel ta nagu ristiti - see oli selle mehe soov. Aga see ei ole otsene retriidi eesmärk.

Ma kuulun ka Euroopa kristlikke retriidijuhendajaid ühendavasse organisatsiooni (Spiritual Directors of Europe - SDE), sealseid aastakokkutulekud on väga inspireerivad ja arendavad: värsked mõtted, uued ideed, kulgemine ühest sügavast vestlusest teise, vanad, targad, ilusad inimesed, ma olen seal üks nooremaid. Igal aastal on kokkusaamine eri riigis, möödunud aastal näiteks oleks pidanud toimuma Islandil ja sel aastal esimest korda Eestis - see kindlasti oleks andnud uue impulsi Eesti retriidijuhendajate väikesele ringile, aga, noh, koroonaga ... SDE kaudu oleks edaspidi võimalik tuua Eestisse ka see rahvusvaheline sügav pikaajaline kogemus ning pikem arenguprogramm retriidijuhendajate toetuseks. Retriidi puhul on tegu küll vana kristliku tavaga, mis taasavastatud 20. sajandil, kuid võrreldes naabermaadega on see avastamine toimunud millegipärast ikka märkimisväärselt hiljem. Saksa jesuiit Christoph Wrembek oli esimene 30 aastat tagasi, kes siin oma Loyola Ignatsiuse harjutustega alustas ning meie Urmas Nageliga teised aastal 2010. Muide, kaks esimest retriidigruppi, mida juhendasime, olid puhtalt EELK vaimulikud. Aga see ei ole veel traditsioon. Mu meelest küsimus ei ole mitte turundusstrateegia puudumises, vaid traditsioonis - see alles tekib ja areneb. (KP)

Palverännak on turvaline ja rahulik viis saada kiriku ning selle ruumiga tuttavaks. Laseb inimesel vaadelda kirikut distantsilt ning anda talle aega jõuda ise oma otsuseni, kas kirikuga liituda või mitte.

On ikka. Ma pean seda selliseks turvaliseks ja rahulikuks viisiks ühest küljest see, et endasse vaadata ja teisest küljest saada kiriku ja ruumiga tuttavamaks. Kohtuda nende inimestega, kes igapäevaselt kirikus töötavad ja aru saada, et ka nemad on täiesti tavalised inimesed. Ühiste kogemuste jagamine, see on tegelikult see, mis palverännakutel hästi tugevasti inimesi seob. Jah, palverännak on mitmekihiline ja kompleksne. Ja turvaline- mitte üleliia siduv ja kohustav. (JV)

Praktikate mõte on anda inimesele võimalus kohtuda iseenda ja Jumalaga, mis aitab rajada teed kirikusse. Retriidi üheks mõtteks on leida ka vastuseid inimeste suuretele ja olulistele küsimustele. Ja mitte ainult leida vastuseid, vaid leida ka küsimusi endid. See loob silda inimese ja Jumala vahele ehk ka siis kiriku ja inimese vahele.

Jah kahtlemata ega ma ei varjagi, ma olen lõppude lõpuks kirikuõpetaja ja ma ei saa öelda, et mul ei oleks üldse huvi selle vastu, kas inimene jõuab kirikusse või mitte. Iseküsimus on muidugi see, kas ta taipab seda sellest soovist, kas mina tahan, et ta jõuab - paraku ei aita. Mul puuduvad Jumal tänatud

igasugused administratiivsed paberid selle nõudmiseks. See kasvamine hakkab toimuma seestpoolt, inimene on Jumalaga oma päris küsimustega, mitte nende küsimustega mida mina pean oluliseks või millega ta peaks tegelema. /... / Mida seal siis tehakse? Mis seal ikka. Lõppude lõpuks on seal kolm palvust päevas, mille sisse on programmeeritud vaikusehetk 7, 8, 10 minutit ja mingi selline loodud atmosfäär, kus on ilus muusika, laulud jne. Inimene hirmsasti tunneb seal, et talle antakse aega tegeleda seal selliste küsimustega, millele ta ei anna endale aega kodus, sest tal on koguaeg tegevusi, mis vajavad tegemist. See kehtib kõigi kohta. Sa pead ennast surnuks kuulutama, kui sul ei ole enam pikka listi, mis kõik vajavad tegemist. Aga seal ei ole võimalik midagi teha otseselt. Me retriitidel ei helista, ei ole arvutit ja inimesed peavad sellest üldjuhul ka kinni, mõni ikka ei suuda ja teeb oma kõne, kuid jah see ei ole tavaline. Talle antaksegi aega tegeleda ainult selliste noh hinge ja vaimu asjadeks. Ja see ongi see palverännaku ja retriidi positiivne ja hea võimalus nagu vanasti öeldi, et ma nüüd tegelengi noh nende igaveste küsimustega ja ta avastab, et tal tegelikult ongi need küsimused. See ei ole ainult selline kiriku jutt, et peavad olema ja peate leidma vastused elu ja surma suurele küsimusele oma igapäeva elus. Mis on täiesti õige, aga vot siin ongi see, et kas sa kuuled seda kõrvaga ja tead, et see on nõ organisatsiooni õpetus, kirikuõpetaja peabki seda edastama või ta ei ole oma ametis pädev, kui ta sellega ei arvesta. Aga seal tekib see olukorda, et kõigepealt inimene avastab endas, et need küsimused ongi olemas ja pluss see varjund, mis on tema küsimus hetkel kõige suurem ja sellele on ka võimalik vastused saada või vähemasti mingi samm vastuse poole edasi astuda, mis on hirmsasti nagu tüüpilised, sest kõik ei ole ka see täispakett, et nüüd sa said vastused oma elu küsimustele, aga sa saad mingid sammud ja selles mõttes ma arvan on nende väärtus inimestele suur ja ka selles osas, et tõepoolest leitakse tee Jumala juurde või Jumala suhet uuendada. Kirikus ongi liikmete arv päris suur, aga aktiiv pehmelt öeldes väike. (UN)

Kiriku poolt vaadatuna võiksid kristlikud praktikad olla üheks viisiks kaasata enda tegevustesse inimesi, kes on jäänud kirikust eemale. Mitmekesisus rikastab inimesi ja pealegi aitaksid need praktikad lahendada inimeste elulisi probleeme, parandada keskendumisvõimet ning vähendada ärevustunnet, mida tänapäeva inimesed sageli tunnevad.

Mina arvan küll, et meditatsioon ütleme, et katoliiklastel on see lectio divina, kuidas lugeda pühakirja siis natuke teistmoodi - süvenedes ühele fraasile, ühele sõnale ja nagu siis laulik ütleb, et „maitstes“ või „mäletsedes“ seda sõna. Ma küll ei näe seda, miks luterlasele ei sobi, kus me ju väidame seda, et Jumala sõna on kõige tähtsam. Sõnasse süvenemine pluss oma vaimse maastiku korrastamine, mingi tasakaalu küsimus, et midagi mis oleks kristlikule mõtlemisele võõras. Ja mida on kogu aeg teinud kõrbeisad, ainult mingil ajal kolis see täielikult kloostritesse, ilmikud ei pea sellega tegelema, pühendunud inimestele on omad vajadused, ülesanded jne. Aga juba pikemat aega on siin juba suur muutus toimunud ja mis on minu meelest kristlik ja siin ei ole, et vaimulikud ja mungad, et neil on midagi vaja rohkem, neil on mingi privileeg teha nt ka neid harjutusi või süveneda rohkemalt - teistele ei ole see soovitatav või noh või isegi keelatud. See on selles mõttes demokratiseerimise küsimus.

Mina näen küll, mina arvan küll, et kirikus võiks olla nii, et on erinevaid asju. Mina olen armastunud seda, et laud võiks olla rikkam. Meditatsioon, vaimulikud harjutused - mina ise olnud teinud oma koguduses Taizé palvust ja oleme teinud ka meditatsiooni harjutusi, kuid see ei ole igapäevane. (UN)

Loomulikult võiks olla. Ta eeldab seda, et sul on mingisuguse suurusega grupp. Min 5 inimest ja optimaalne võiks olla 8-18 liikmeline grupp, aga see on minu võimete järgi. Neid elemente saab kasutada ju kasutada pühapäevases jutluses – öeldes inimestele, et mõelge sellest ja kujutlege ette seda ja kui julgem oled, siis vestle ka naabriga sellest. (KK)

Inimestele lähenemiseks tuleb rääkida neile arusaadavas keeles. Tegelikult räägitakse ja luuakse kogu aeg uusi ikoone, kuid allikas, millest seda ammutatakse, on sama. Selleks, et algkuju näha, pead ennast puhtaks palvetama. Retriitidel seda tehakse. Nagu kloostrid, kus palveveskid kogu aeg käivad, hoides nii ka kiriku tähenduse puhtana.

Absoluutselt. Vanas kirikus on mõeldamatu, et kloostrit ei ole kiriku süsteemis, kus palveveski kogu aeg käib, see hoiabki selle nõ kiriku tähenduse puhta, et kirik ise ei sekulariseeruks või ei võtaks nagu tahtes maailma meeldida, siis võtab selle vormi, mis väljapool on. Sa saad vorme kasutada, kuid sa ei tohi oma põhidiinaamikat nagu ära unustada. See ongi kloosterlik või siis palvetraditsiooni mõte. Kirik on nagu ikoon, kus kaanon on paigas ning kirjutatakse ikka uusi ikoone, aga kirjutatakse algkuju järgi - see on ikka ikoonist ikooni edasi läinud. Selleks, et seda algkuju näha, pead sa ennast puhtaks palvetama - siis hakkad nägema. See ongi idee, et liberaalsuund ütleb, et tõlgime moodsasse keelde asjad, mis on ühtpidi õige, sest kasutad samu sõnu, millest inimesed aru saavad ja mis neid puudutavad, aga vaim on see, mis sinna ikkagi tagasi annab. Mitte nii, et jätad vaimu sinnapaika ja võtad lihtsalt sõnad üle, siis see pole enam kirik. Nagu tuntud teoloogid eelmisel sajandil on öelnud, et kui me ei pöördu tagasi kiriku sülvatraditsiooni juurde, siis protestantlusest saab lihtsalt mingi sotsiaalne nähtus. Ta on ennast juba maha müüinud. Ja Merton ütleb, et kõige olulisem, et kirik oleks kirik, on kontemplatsioon või see sügav palveseisund. Seal allikal käimine ja algseadistuse tegemine. (TK)

Peale leeris käimist sageli inimeste side kirikuga väheneb või kaob üldse. Läbi kristlike praktikate saaks seda suhet tugevdada või isegi taastada. Peale selle, et ühistel tegevustel on omadus inimeste vahelisi suhteid tugevdada, on läbi praktikate viljelemisega võimalus muuta ka kristlus elulaadiks, mida tuleb järjepidevalt praktiseerida. Kui sa seda praktikasse ei rakenda, siis sa ei saa kunagi aru, mis see täpselt on. Tauno Kiburi sõnul on läbi retriitide mitmed passiivsed liikmeid kiriku juurde taas tee leidnud.

Ja, ma püüangi need loengud ja asjad, mis retriitidel on või noh palverännakutel samamoodi on loengutega ka kaetud, et mõistusmeel ja kõik meeled midagi saaksid. Üks sihtgrupp on tegelikult koguduse leiged nõ formaallikmed, kes peale leeri tegelikult on kadunud ja tiksuvad nõ omaette. Seda,

„miks“ küsimust ... „miks ma siin olen“ - polegi sügavuti küsinud. Ma siis tahan teda nõ lahti kangutada. /.../ Jah, et see muutukski eluliseks. Mulle meeldib öelda, et kristlus on elulaad – budism samamoodi. See ei saa olla nii, et ma mõtlen selle üle aeg ajalt, aga tegelikult praktiliselt – või teistmoodi öeldes Jumal riik on praktiline teekond. Kui sa praktikasse ei rakenda, siis sa ei saagi kunagi aru, mis täpselt on. On juhtunud küll, et nõ „leiged liikmed“, kes muidu ainult jõulude ajal käisid, hakkasid peale palverännakuid järsku kirikus käima. Nad said nagu teisel tasandil järsku aru, mis see kirik on – nagu hingamine. Et see on nagu ilus asi ja süvatasand ja võib olla need, kes on kirikust kõrval või kaugel – on selline termin nagu kiriku kaanoni keel ja selle kaanoni keele pärast ei käi. Ehk siis retriit ja palverännak tõlgib selle neile maakeelde. (TK)

Kreet Aun toob välja, et bibliodraama mitte ainult ei aita tuua inimesi kiriku juurde, vaid aitab ka neid seal hoida. Bibliodraama on tegevusmeetod, mis kutsub inimesi üles aktiivsele tegevusele ning ei võimalda lihtsalt passiivset kõrvalt vaatamist ning eemale jäämist.

Bibliodraama on tegevusmeetod, mis tähendab aktiivset osalemist, mis tähendab, et see sobib kõigepealt nende inimestele, kes on valmis selliseks aktiivseks osavõtuks. See ei ole koht, kus sa saaksid passiivselt istuda ja jälgida. Mis tähendab, et see pigem sobib teatud isiksusetüübiga isikutele, kes on valmis aktiivselt tegutsema selle nimel, et midagi kätte saada enda jaoks. /... / See võib niimoodi mõjuda ja, mitte sellepärast, et me teeme seda selle eesmärgiga, vaid ma olen näinud, et osalejatel on tekkinud selle käigus parem kontakt oma kogudusega, ka nendel inimestel, kes juba on kristalsed - on selle käigus tekkinud parem arusaamine oma usust. Ma ise oleks üks nendest inimestest, kes on tänu oma bibliodraama kogemustele saanud parema kontakti oma usuga iseenda sees, ma olen mõistnud paremini, miks ma usun, miks ma olen kristlane, kuidas ma usun ja see on suurendanud minu kontakti minu kogudusega. Ja see on juhtunud teiste inimestega ka, kes on bibliodraamas osalenud. (KA)

Praktikute sõnul võiks ideaalis luua praktikate läbiviimiseks suisa oma keskuse. Tauno Kiburi eestvedamisel Oru mõisas selles suunas liigutakse. Loomulikult eeldab keskuse või keskuste loomine mitmeid ressursse, mida võiks rohkem olla, kuid samas on see majanduses täiesti tavapärane, et tegutsetakse piiratud ressursside tingimustes. Praktikate süsteemseks pakkumiseks oleks vaja välja töötada kõigepealt äriplaan, mille elluviimisega hakatakse oma eesmärgi realiseerima. Oluline, et keskuse töötajad saaksid pühenduda ja ennast pidevalt täiendada, millest ka ju kogu keskuse elujõud sõltuks.

Täna on põhiprobleem selles, et tegijaid on vähe ja need vähesed peavad oma igapäevaste kulude katmiseks pidama mitmeid ameteid, kuid hea planeerimise ja pühendumisega on võimalik sellest üle saada, sest rahaline ressurss ei ole selle asja juures kõige määravama tähtsusega - olulisem on sihipärane tegutsemine soovitud suunal.

Ruumid tuleb korda saada, inimesed, kes on harjunud mugavustega, on natuke meie tingimused ehk ehmatavad, kus kanalisatsioonitööd käivad, on tolmune jne. Siin on kõvasti teha. Ühest küljest materiaalne pool, kuid väga oluline on ka turunduse pool. Lahti rääkida arusaadavas keeles, mis see retriit on, miks see hea on jne. Me võiks raha teenida ka tubade üürimisega, kus järgitakse elulaadikeskuse kodukorda - avatu kloostris põhimõte: kindel päevakord, tööd tuleb teha nagu on mul ka retriidid niimoodi üles ehitatud. Ei ole lihtsalt puhkust siin, vaid tööd tuleb ka teha, ehk tööharjutused on sees nii. /... / Ahjaa, kolmas komponent materiaalse ja inimressursi kõrval on vastutus. Et see, kes seda praktikat läbi viib, ei vii inimesi surnud ringi, vaid sellest ringist välja. See peaks olema retriidi ettevalmistuse põhikomponent – mitte surma, vaid elule. Kokkuvõttes võiks olla elulaadikeskus koht, kus inimesed käivad ennast häälestamas tagasi õigele lainele. (TK)

Informantide sõnul on Soomes analoogsed keskused kiriku toel olemas. Inimesed saavad praktikate läbiviimisele pühenduda. Nad ei pea oma igapäevaste kulutuste katteks mitut töökohta pidama ja see teeb praktika pakkumise kvaliteetseks, mis omakorda teeb ka teenuse populaarsemaks ning võimaldab ka küsida osalustasu, mis kataks ära jooksvad kulud ning võimaldaks ka investeerida kasumit juhendajate arengusse ja olme parendamisele. See kõik võtab mõistagi aega, kuid on ka Eestis realistlik ja tehtav.

Soomes on selline katuseorganisatsioon, kes selle eest hoolt kannab. Kõige paremini viivad retriite läbi inimesed, kes tahavad ise süveneda. On iga-aastased kursused Soome enda inimestele, väikese seltskonnaga, nii 10-12 või siis maksimaalselt 15 inimest. Tehakse lisaks ka teisi koolitusi erinevatele harjutustele, mida viivad läbi katoliku inimesed, kes on neid harjutusi harjunud tegema ehk siis keskustes toimub erinevaid koolitusi. Aga jah, ütleme nii, et meil on välja kujunenud nagu soomlastel üldse, Soome luterlikul kirikul üldse on olemas Soome teoloogia...korralik ja on oma nägemus retriidist, kus on siis muidugi elemente vitaalsuste harjutustes, kuid on muidugi ka käekiri nii, et ma arvan jah, et on olemas need koolitused kõikjal erinevates kirikutes, nt ma olen viibinud ühe väikese delegatsiooniga Inglismaal, kus huvitav anglikaani kirikukool, kus on koos kool ja klooster. Klooster elab muidugi oma igapäeva rütmis ja siis on tavaline seminar - 3 aastat. Mungad on neile vaimulikuks mentoriks. Kollektiivis õpivad kusjuures nii mehed kui naised. Anglikaani kirikus nagu meilgi luterlikus kirikus on nii. Seal üks vend tegelebki puhtalt kogu aeg retriitidega. Nii, et on olemas retriidikeskus. Juhtusin nägema ühte plaani seinale peal, kus oli kirjas, et tulemas on taimeretriit. Kuidas täpselt ta seda läbi viib, seda ma ei tea, aga siis seal on see maja üsna tihedas kasutuses läbi aasta. Kus siis inimesed võivad tulla ja erinevatel retriitidel seal siis kogemusi saada väga erinevate tegijatega. /... / Ja reeglina, kuid on ka tugevamad kirikud, kes suudavad ka ise sinna panustada. Selles mõttes, et kirikul endal on vahendeid, millega seda ... aga jah see annetuste teema on väga oluline. Retriidikeskus tähendab reeglina hooneid ja mingisuguseid võimalusi, siis seda pakutakse ka väga mitut moodi välja – kõikvõimalikke laagreid ja asju lastakse seal teha. Noh, kogu aeg ei saa keegi retriiti teha, see ei ole võimalik, et iga nädala paari tagant jälle algab, aga üldiselt on küll Soomes igasuguseid erinevaid retriite iga kuu ikka paar tükki ja jagatakse seda keskust kõigile soovijatele. /... / Tead see majanduse pool on alati teema, et see on ka

kindlasti üks takistus Eestis. Ei ole võimalik teha mitte millegagi asju - rentida ruumid, söögitagemised ... ja selles mõttes on retriidid olnud ka osalejatele selles mõttes tasulised. Me oleme püüdnud seda hinda maksimaalselt alla viia aga noh kuskil on see piir. Kõik maksab. Paned kirikus tule põlema ... Et see muutuks selliseks üldiseks, siis võtab see aega. Järgmine üritus pastoraalseminari raames spetsiifiline retriit. Usuteaduste Instituudis on retriidi vastu silmnähtav huvi. /... / Need asjad on tõesti kasvutrendis ja ma arvan, et kirik ... siin ongi kaks aspekti: üks on, et kirik oleks huvitatud, et kristlane oleks rohkem teadlikum oma usust, eks ole ja ka kogeks, inimene tahab tunda ja kogeda asju, mitte ainult kuulata. See on väga oluline nt lõdvestusteamaga, rattast välja tulemine, psühholoogilises plaanis on absoluutselt vajalik. Teine pool on ka tõepoolest ka see osa, see on ka üks võimalus kogudusel ja kirikul või mõnel keskusel ka oma majanduslikku poolt tugevdada. Valdav osa kirikust ja vaimulikest on suurtes raskutes, kus juba täna tehakse mitmeid muid töid, sest kogudus ei suuda lihtsalt sind üleval pidada. See on praegu enamike koguduste probleem, kui suuremad 20-25 kogudust kõrvale jätta. Kogudusi on kokku 120. See on igal juhul teema. Kirik on ka ajalooliselt pidanud võimalusi leidma lisaks tavalisele annetustele. Kloostrite ja keskuste praktikatest on näha, et neid pakutakse välja kõige erinevamal viisil. Paljud kloostrid peavad ühtlasi hotelli. Meie kirik ju elab sellest, muidu ei ole võimalik. Selles osas on see moment vägagi oluline. Kujutan ette, et siin on võimalus ja mis see on siin veel, tegelikult on kirikus olemas mingisugune kapatsiteet inimestest, kes on siis võimelised neid asju tegema või on vähemasti küllaltki kiiresti ära õppima. See ole mingi raketiteadus. Seal on vaja psühholoogiat, teoloogiat ja seal tekib ikka mingi spetsialiseerumine ning kõik sellega ei tegele. Kirikus on võimalik täiesti ette kujutada seltskonda, kes sellele rohkem pühenduks. Siin ongi nagu mitu asja koos. Praegu tähendab see seda, et sa pühenduda saaksid, siis pead sa veel tegelema kümnete asjadega, mis tähendab ikkagi seda, et sa ei saa sellele järgitult pühenduda. Kui asi üles ehitada, ma olen jälginud, mis Orus toimub, siis nõuab ikka noh täielikku tegelemist. Praegu oleks vaja, et tekiks inimesi, kes saaksid vajalikul määral pühenduda. Ma kujutan, ette et see võib kujuneda ka kirikule majanduslikult tasuvaks ettevõtmiseks. (UN)

Kategooria kokkuvõtteks saab öelda, et perspektiivi nendel praktikatel on ja selles suunas ka liigutakse.

5.3.1.4. Katergooria 4: juhendajate pädevus

Neljandas kategoorias antakse ülevaade kristlike praktikate pädevusnõuetest.

Retriit ja bibliodraama eeldavad kindlaid oskusi ja ettevalmistust juhendajatelt praktikate läbi viimiseks, mistõttu saadakse juhendajateks läbi kindlate koolituste, mida korraldavad pädevuseõigust omavad asutused ja inimesed. Palverännaku puhul on asi vaba ja otsesed nõuded juhendajale või palverännaku korraldajale praktikast tulenevalt puuduvad.

See on tegelikult mõlemat, selles mõttes, et mina olen läbinud retriidijuhendaja väljaõppe Soomes 2010. aastal Hiljaisuuden Ystävät ry (Soome retriidijuhendajate katusorganisatsioon) kursusel ja me tegime

seda koos Urmas Nageliga. See võimalus tekkis läbi Helsinki Ülikooli praktilise teoloogia professori Heikki Kotila, Hiljaisuuden Ystävät ry ühe asutajaliikme, kellega käisime kohtumas, et koostööd teha ja kes seda võimalust pakkus. Peangi ennast eelkõige retriidijuhendajaks - kuigi see ei haara nii suurt osa ehk minu praegusest elust - rohkem kui teadlaseks või kellekski muuks. Ja see juhtus nõnda ... ma lihtsalt näen, et mind on mingil kombel juhitud sinna, selles mõttes, et see teema pakkus mulle juba ammu, üle 20 aasta tagasi huvi ning on samm sammult edenenu. /... / Kindlasti on alguses hea koos teha seda kellegi kogenumaga: ma väga palju õppisin, kui 2012. aastal juhendasin koos isa Christoph Wrembekiga, ta võttis mind kaasjuhendajaks Loyola vaimulikele harjutustele, ja me igal õhtul tund aega saime kokku ja analüüsisime seda päeva ja ta õpetas väga palju selliseid väikseid detaile. (KP)

Retriidi läbiviimine eeldab laialdasi teadmisi. Päevaplaani koostamine, õiged harjutused, nõustamine, analüüsimine jt vajalikud tegevused retriitide läbi viimiseks ei tule iseenesest. Urmas Nagel räägib sellest järgmiselt:

Päris isehakanu - no see on see asi, et miks on koolitus oluline. Sa ei tea, mida sa ei tea. See ongi professionalism küsimus. Kui sa ei tea, mida sa ei tea, siis - on ka kõik väga tore. Aga tähtis on siin midagi teada süvenenult psühholoogiast, teoloogiast, kuidas neid harjutusi tehakse, kuidas see päevaplaan tuleb ülesse ehitada, mitte selleläbi, et paneks kõik ilusad asjad, mis mulle meeldivad lihtsalt ritta, siis on jälle liiga paks pudru ja see on nagu sinu üritus siis, aga nagu ma juba ütlesin, siis roll on pigem sellise keskkonna tegijana. Et seda kõike sa ei saa teada lihtsalt. Olen siiani piirdunud sellega, mis ma Soomes olen õppinud ja ennast täiendanud Saksamaal seminaridel. Ja kõige tähtsam on praktika, mis sa teed. Siis hakkad avastama, mis toimib ja mida peaks teistmoodi tegema /... / Soomes on selline katuseorganisatsioon, kes selle eest hoolt kannab. Kõige paremini viivad retriite läbi inimesed, kes tahavad ise süveneda. On iga-aastased kursused Soome enda inimestele, väikese seltskonnaga, nii 10-12 või siis maksimaalselt 15 inimest. Tehakse lisaks ka teisi koolitusi erinevatele harjutustele, mida viivad läbi katoliku inimesed, kes on neid harjutusi harjunud tegema ehk siis keskustes toimub erinevaid koolitusi. Aga jah, ütleme nii, et meil on välja kujunenud nagu soomlastel üldse, Soome luterlikul kirikul üldse on olemas Soome teoloogia ... korralik ja on oma nägemus retriidist, kus on siis muidugi elemente vitaalsuste harjutustes, kuid on muidugi ka käekiri nii, et ma arvan jah, et on olemas need koolitused kõikjal erinevates kirikutes, nt ma olen viibinud ühe väikese delegatsiooniga Inglismaal, kus huvitav anglikaani kirikukool, kus on koos kool ja klooster. Klooster elab muidugi oma igapäeva rütmis ja siis on tavaline seminar – 3 aastat. Mungad on neile vaimulikuks mentoriks. Kollektiivis õpivad kusjuures nii mehed kui naised. Anglikaani kirikus nagu meilgi luterlikus kirikus on nii. Seal üks vend tegelebki puhtalt kogu aeg retriitidega. Nii, et on olemas retriidikeskus. Juhtusin nägema ühte plaani seinale peal, kus oli kirjas, et tulemas on taimeretriit. Kuidas täpselt ta seda läbi viib, seda ma ei tea, aga siis seal on see maja üsna tihedas kasutuses läbi aasta. Kus siis inimesed võivad tulla ja erinevatel retriitidel seal siis kogemusi saada väga erinevate tegijatega. (UN)

Inimeste juhendamine on vastutusrikas ülesanne. Juhendajast sõltub palju, kuhu inimene oma „matkal“ jõuab, mida ta kogeb või tajub. Lisaks retriidijuhendaja tunnistusele, peaks heal juhendajal olema ka loomulikku annet, mida koolitustelt ei saa õppida.

Meil oli siin üks kursus paar aastat tagasi ühe Soome retriidiõpetaja eestvedamisel. See annab põhilise teoreetilise teadmise ja natuke praktikat ka. Tegelikult peaks olema lisaks baaskoolitusele nii, et viid ka 5-10 korda retriiti praktiliselt läbi. Kordade arv tegelikult ei olegi nii oluline, vaid tuleb aru saada, et see sisemine dünaamika hakkab tööle. Kas teed nõu nagu raamatu tarkuse pealt või sisemiselt saad aru, mis see on, kuhu see viib ja kuhu see juhtima peab. Kõigi õpetuste point ongi selles, et kõik kasutavad lugusid, aga küsimus on, kas sa selle looga ka lood? Kuhu sa inimest juhid? Kuhu suunas sa ta lood? Mis ta hakkab nägema, mis ta hakkab tajuma? Kui see on lihtsalt surnud ring, siis ta võib ju nime poolest olla kõlav asi, aga varem või hiljem saab inimene aru, et pime juhib ikkagi pimedat. Samas saab öelda ka, et see on ka and, mida ei saa kõik hästi ära õppida /... / ... oleme pädeva inimese all retriidi läbiviimist õppinud ja saime ka selle kohta tunnistused. (TK)

Bibliodraama baaskursus kestab terve aasta. Lähim koht eestlasele bibliodraama väljaõppeks on Soome. Juhendajad peavad olema väga hästi ettevalmisatud, et tagada vaimne ja emotsionaalne turvalisus.

Eestis bibliodraama juhendajaid välja ei õpetata. Lähim koht, kus bibliodraama juhendajaid välja õpetatakse on Soomes ja see baaskursus kestab aasta. Selle läbinu tohib ise bibliodraama kogunemisi juhendada. Aktiivõppe meetoditega on nii, et nende kasutaja peab olema korralikult ettevalmistatud, et ta tagaks osalejatele vaimse ja emotsionaalse ohutuse, turvalisuse grupis inimestele, kes tulevad ja seda tuleb õppida. Seal on väga kindlad reeglid, mida tuleb järgida. See ei ole päris niimoodi, et hakkad homme tegema ja ongi, et juhendaja kannab tegelikult päris suurt vastutust ja peab olema ettevaatlik. (KA)

Palverännaku erineb siinkohal retriidist ja bibliodraamast olulisel määral. Juhendajaks ei ole vaja muud pädevust, kui vaid ennast peab asi huvitama ja korduvad kaasteelised on kõige paremad hinnangute andjateks juhendaja pädevusele.

Niisugust konkreetset koolitust, et lähen ja õpin selle ära, saan tunnistuse ja hakkan praktiseerima, täna Eestis ei ole. Ma ei tea ka, et seda kusagil Euroopas oleks, kuid ma võin otsida. Oluline on, et inimene peab olema ise käinud palverännakul. Tal peab olema nii füüsiline kui ka vaimne kogemus, et mis see endast kujutab. Peab olema valmisolek ja tahe ka toetada inimesi selles protsessis. Selles mõttes, et oskad kas või lihtsatele palverännuteemalistele küsimustele vastata. (JV)

6. Uurimistöö tulemused ja kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö eesmärk oli leida vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

1. Kuidas Eestis kristlikke individuaalseid usulisi praktikaid nagu retriit, palverännak ja bibliodraama võimalikele huvilistele tutvustatakse ja pakutakse?
2. Millised võimalused on eeltoodud kristlike praktikate paremaks turundamiseks?

Uurimisküsimustele otsiti vastuseid kahel viisil, läbi: 1) EELK koguduste veebilehtede sisuanalüüsi ja 2) Individuaalsete kristlike usuliste praktikate korraldajatega tehtud süvaintervjuude.

1) EELK koguduste veebilehtede sisuanalüüsi tulemused

Veebilehtede sisuanalüüs toimus kahes etapis. Esmalt viisin läbi märksõnade ja fraaside analüüsi. Seejärel uurisin, kuidas neid praktikaid inimestele pakutakse - kuidas praktikaid tutvustatakse, milliseid küsimusi või probleeme üks või teine praktika inimeste jaoks peaks lahendama ja mis tingimustel saab praktikatest osa võtta.

Uurimisküsimustele andsid märksõnade ja fraaside analüüsid tulemuseks, et kristlike retriitide pakkujate kodulehed ei tule otsingutega välja - ei tule välja ka siis, kui praktika sõna puhtakujuliselt otsingumootoris sisestada, ma ei räägi siinjuures sünonüümide kaudu veebilehtedeni jõudmisest, mistõttu oli kristliku retriidi puhul keeruline veebilehtede sisuanalüüsi teostada. Kuna sain juhendajalt uurimistöö alguses teada, et on olemas vähemalt üks veebileht, kus Eestis kristlikku retriiti pakutakse (orumoisakool.com), siis antud lehe kohta saab - mitte just analüüsi teha, vaid pigem arvamust avaldada, mida ma ka järgnevalt teen. Sellel lehel puudub tegelikult sisuline ülevaade retriitide ja palverännakute kohta, samas on otsides võimalik leida infot tulevaste ürituste osas. Kokkuvõtvalt võib öelda, et retriidini jõudmiseks peab Eestis inimene ise olema aktiivne, hoidma ennast võrgustikus, kus infot retriitide toimumise kohta levitatakse ning lugema kristlikku ajakirjandust ja kuulama kristlikku raadiot, et üritusi tabada.

Bibliodraamaga oli seis parem. Koduleht tuleb otsingumootoris praktika nime sisestamisel välja. Kodulehel on praktika kohta A4 jagu teksti ja koduleht sisaldab linke bibliodraamaga

tutvumiseks, kuid bibliodraamade toimumiste kohta info puudub. Infot jagatakse viimase kohta Usuteaduste Instituudi kodulehel, kus on ilusti välja toodud:

- kellele kursus on mõeldud;
- millal ja kus see toimub;
- mis on tööviisideks;
- viide raadiosaatele, kus bibliodraama meetodit tutvustatakse;
- kes on läbiviijad koos nende tutvustusega;
- osalustasu, kus on ka välja toodud, mida see sisaldab;
- kontaktid, kelle käest lisa küsida ning mis ajaks peaks ennast ära registreerima.

Kõige ülevaatlikumalt ja lihtsamalt sai internetist infot palverännaku kohta. Hea töö on oma kodulehe (camino.ee) osas on ära teinud Eesti Jaakobitee Sõprade Selts. Kodulehelt saab infot kõige kohta, mis palverändurit võiks huvitada ja mis talle rännakul abiks võiks olla:

- mis on palverännak;
- millal mõni üritus toimub;
- mida peab arvestama palverännakule minnes;
- eelarve ja varustus jne.

Kõik vajalik sellel lehel on olemas. Ainuke asi, mis mind pisut eksitas, oli liigne infoküllus, mille tõttu võib oluline teadaanne mõnikord tähelepanuta jääda. Toimunud ürituste kajastus on hea, kuid selle info võiks rohkem ära „pakkida“, et see annaks ruumi uuele infole. Samuti võiks peamenüüs vähem linke olla. Kodulehe koolitusel, milles hiljaaegu osalesin, toodi välja, et optimaalne menüülinkide arv peamenüüs on 5 +/-2, aga camino.ee lehel on neid suisa 9.

Veebilehtede sisuanalüüsi kokkuvõtteks võib üldistatult öelda, et inimesed ei jõua lihtsal viisil praktikaid pakkuvate kodulehtedeni või kui jõuavadki, siis on kodulehed sisult väga tagasihoidlikud. Ainsa erandina ei saa seda öelda Eesti Jaakobitee Sõprade Seltsi kodulehe kohta (camino.ee).

Uurimuse põhjal saab veel öelda, et professionaalne turundustegevus uuritavate praktikate osas puudub. Praktikate paremaks pakkumiseks soovitan alustada äriplaanist ja tegutseda samadel alustel teiste avaliku - ja erasektori ettevõtetega. Tuleviku perspektiivist vaadatuna annab tänane olukord võimaluse puhtalt lehelt alustada ja õppida teiste kogemustest.

2) Individuaalsete kristlike usuliste praktikate korraldajatega tehtud süvaintervjuude tulemused

Süvaintervjuude käigus selgus, et praktikaid tutvustatakse osalistele, kui võimalust kohtuda iseenda - ja Jumalaga. Praktikad aitavad inimestel eluraskustega paremini toime tulla, parandavad keskendumisvõimet ning vähendavad stressi ja ärevust. Samuti on need ka ühendavaks lüliks inimese ja kiriku vahel. Praktikate toimumiste kohta jagatakse infot läbi tuttavate, veebilehtede, sotsisaaalmeedia, ajalehe ning raadio. Praktikad on universaalsed, konfessioonide ülesed ning enamasti oikumeenilised. Esile tõstaks asjaolu, et praktikates osalemiseks ei ole olulised niivõrd inimeste maailmavaatelised seisukohad kuivõrd valmisolek praktikaid endid vastu võtta ja neis osaleda.

Kõik informandid möönavad, et professionaalset turundust praktikatele ei tehta, seega on ka vähene silmapaistvus mõistatav. Praktikate professionaalne pakkumine eeldab analoogsete turundustegevuste elluviimist teenindustevõtetega, mis tegelevad otseselt inimestele teenuste pakkumistega. Suureks takistuseks praktikate korrapäraseks ja professionaalseks pakkumiseks on asjaolu, et praktikate juhendajad pakuvad oma praktikaid hobi korras ning mitmete teiste tööde kõrvalt, seega on keeruline praktikaid kvaliteetselt ja korrapäraselt pakkuda. Praktikate paremaks pakkumiseks vajatakse äriplaani ning selle sihikindlat elluviimist, et saada oma tegevusele hoog sisse ning ühel hetkel olla majanduslikult iseseisev ja jätkusuutlik.

Käesolev uurimistöö näitab, et kirikul (kiriku all pean jätkuvalt silmas EELK-d) on mitmeid olulisi kohti, millele võiks tähelepanu pöörata. Minu arvates on oluline aru saada, et tegelikult ollakse täiesti tavalises turusituatsioonis. Inimeste tähelepanu nimel tuleb konkureerida teiste religioonide ja ka teiste alternatiivsete liikumistega. Inimestel on vabadus valida - ja neil on, mille vahel seda teha. Inimeste kaasamiseks ja poolehoiu saavutamiseks tuleks püüda mõista, mida inimesed kirikult ootavad, mis küsimused on inimeste jaoks olulised. Kui inimesed on järjest enam otsivamad ja vajavad individuaalsemat lähenemist ning kaasamist, siis mis võiks minna valesti, kui neile nt uurimistöös käsitletud praktikaid pakkuda? Need võiksid olla ühed paljudest võimalustest, mida kasutada.

Võiks ka mõelda, kas ja mil määral oleks kirik valmis vormiliselt muutuma, et vastata inimeste ootustele, samas säilitades oma põhilised väärtused ja õpetused.

Olen uurimistöö koostamise käigus kohanud selliseid küsimusi, et kes on need otsijad, mis on üldse individuaalne religioossus, kelle pärast kirik peaks muutuma, kas kristlikud praktikad üldse liialt marginaalsed ei ole, et neist rääkida jne. Ja ka hoiakut, kus öeldakse, et meie käes

on tõemonopol ning teised religioonid ning liikumised meid ja meie tegevusi ei mõjuta. Minu arvates ei ole see konstruktiivne hoiak, aga jäägu see teiste otsustada.

See, et kirikul on Eesti ühiskonnas jätkuvalt oluline roll kanda, annab talle võimaluse olla usuturul eelisseisundis võrreldes mistahes muude religioonide - või alternatiivsete liikumistega. Seda teadmist ja võimalust saaks edukalt enda positsioonide parendamiseks kasutada.

Mul puudub kahjuks ülevaade, kui kaugele kirik on täna oma liikmeskonna kasvatamise projekti(de)ga jõudnud, kuid uurimistöö koostamise käigus sain aru, et selline projekt eksisteerib ja probleemiga aktiivselt tegeletakse. Soovin kirikurahvale sellel teel jõudu ja edu.

Kasutatud kirjandus

Agten, Jean (2019). *Bibliodrama: Introducing Stories from Narrative Traditions in the Development of Young People's Life Orientation*. Religious and Secular Worldview Education, Odisee University of Applied Sciences, Warmoesberg 26, 1000 Brussels, Belgium, 1-16

Altnurme, Lea (2016). *Asendus kristlus. Kuhu lähed, Maarjamaa?* Toim Jöks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 152-164

Altnurme, Lea (2013). *Kristluse tähenduse ja tähtsuse muutus eestlaste seas 1857-2010*. Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, 16 (4), 36-55

Altnurme, Lea (2013). *Uus vaimsus - mis see on?* Uibu, M. (Toim.). Mitut usku Eesti III. Valik usundiloolisi uurimusi: uue vaimuse eri. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 18-36

Altnurme, Lea (2012). *Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest. Astu alla rahva hulka*. Toim Jöks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 193-212

Altnurme, Lea (2006). Doktoritöö. (juh) Tarmo Kulmar; Ülo Valk. *Kristlusest oma usuni* Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Aun, Kreet (2019). *Aeg bibliodraamas*. Kirik & Teoloogia. ISSN 2228-1975. <https://kjt.ee/2019/01/aeg-bibliodraamas/>, vaadatud 04.03.21

Bourdieu, Pierre (1994) *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris: *Éditions du Seuil* (English translation: *Practical Reason. On the Theory of Action*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1998), 204

Davie, Grace (2010). *Vicarious Religion: A Response*. Journal on Contemporary Religion, Vol.25. No.2, 261-266

Davie, Grace (2007). *Vicarious Religion: A Methodological Challenge*. Nancy Ammerman, *Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives*. New York: Oxford University Press

EELK Viljandi praostkonna strateegia ja tegevuskava 2013-2017. https://viljandi.praostkond.eelk.ee/doc/tekstid/Viljandi_praostkonna_strateegia_ja_tegevuska_va.pdf, vaadatud 11.03.21

Engman, Kristel (2012). *Palverännak kui ajastuteülene fenomen*. Kirik&Teoloogia. ISSN 2228-1975. <https://kjt.ee/2012/06/palverannak-kui-ajastuteulene-fenomen/>, vaadatud 03.03.21

EUU2015 (2016). Lisa. *Tulemused tunnuste „sugu“ ja „rahvus“ alusel. Kuhu lähed, Maarjamaa?* Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 433-486

Kalmus, Veronika; Masso, Anu; Linno, Merle (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>, vaadatud 24.03.21

Kask, Kerstin (2014). Retriidijuhendaja koolitus. <https://ui.eelk.ee/taiendusope/koolituskursused/365-retriidijuhendaja-koolitus.html>, vaadatud 11.03.21

Kilemit, Liina (2020). Doktoritöö. (juh) Lea Altnurme; *Kristlike kogudustega liitumise põhjustest*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Kilemit, Liina (2016). *Kiriku/usuliikumisega liitumise põhjustest*. Kuhu lähed, Maarjamaa? Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 89-110

Kilemit, Liina ja Rentel, Anu (2012). *Eestimaalaste ootused kirikule*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 143-165

Kotila, Heikki (2008) *artikkel Sõna kirik ja sõnatu vaikus. Luterlik kirik vaikuse traditsiooni avastamas*. 2. ajalehes Eesti Kirik 2008, EK nr 45

Lautenbacher SJ, Benedikt (1996) *Müstika: spirituuaalsus igapäevaelus. – Teaduse ja religiooni dialoog*. Toimetanud S. Tenjes ja J. Malin. Tartu: Johannes Esto Ühing, 136-146

Maasoo, Kai (EUU 2015). *Eesti elanike usklikkus; Kogudusse kuulumine, ristimine ja leer; Kiriku roll ühiskonnas; Eesti elanike uskumused ja tõekspidamised I-II*. Saar Poll OÜ. Tulemuste esmatutvustus. Pressikonverentsi abimaterjalid. http://www.ekn.ee/doc/uudised/EUU_2015_pressikonverents_15062015_materjalid_web.pdf. Eesti Kirikute Nõukogu, vaadatud 20.01.21

Mellor, Philip A. (2000). Rational Choice or Sacred Contagion? *Rationality, Non-rationality and Religion*, Source: Social Compass, 47 no 2, Publication Type: Article, Database: Atla Religion Database with AtlaSerials, 273-292

Nardella, Carlo (2014). *Studying Religion and Marketing. An Introduction*. Società editrice il Mulino, Bologna, 1-15

Pöder, Kristel (2015). *Pilk täiskasvanud õppijale retriidi vaatevinklist*, kogumik *Kristlik haridus ja kasvatus*. <http://haridus.ekn.ee/kristlik-taiskasvanuharidus-retriit/>, vaadatud 27.02.21

Pöder, Kristel (2007). BA töö (juh prof PhD T. Lehtsaar). *Retriidi isiklikud tulemused Tuuru vaimulike harjutuste näitel*. Tartu Ülikool

Sepp, Tiina; Rimmel, Atko (2020). The Pilgrimage Landscape in Contemporary Estonia: *New Routes, Narratives, and Re-Christianization*. DOI: 10.1163/15685276-12341603. *Numen*, 67 (5-6), 586–612

Soom, Kaido (2012). *Eestimaalaste kuvand ristiust, kirikust ja kristlastest*. Astu alla rahva hulka. Toim Jõks, Eerik. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 249-262

Voas, David (2014) Preface. Pp. xvii-xix in *Religions as Brands. New Perspectives on the Marketization of Religion and Spirituality*, edited by J.-C. Usunier and J. Stolz. Farnham, UK; Burlington, VT: Ashgate

Vunk, Aldur (2005). *Jeesus läks maal kõndimaie. Ristisõjad ja palverännakud Eesti keskajal*. Tallinn: Argo

Andmebaasid:

Eesti statistikaamet (2021). https://andmed.stat.ee/et/stat/majandus__infotehnoloogia__infotehnoloogia-leibkonnas/IT42/table/tableViewLayout1, vaadatud 20.01.2021

The presentation of individual Christian practices in the Estonian Evangelical Lutheran Church and opportunities for promoting it from the perspective of church marketing

Results and summary of research

The aim of this research was to find answers to the following questions:

1. How are individual Christian religious practices such as retreats, pilgrimages and bibliodrama introduced and offered to those who might be interested in them in Estonia?
2. What opportunities are there to improve the marketing of these practices?

Two methods were used to find answers to the research questions: 1) content analysis of the webpages of the congregations of the Estonian Evangelical Lutheran Church (EELC); and 2) in-depth interviews with the organisers of individual Christian religious practices.

1) Results of content analysis of EELC congregation webpages

The content analysis of the webpages was carried out in two stages. First, I analysed keywords and phrases. Then I examined how these practices are offered to people: how they are introduced to them, what kind of questions or problems certain practices are designed to resolve and what the preconditions for participating in these practices are.

In response to the research questions, the analysis of keywords and phrases revealed that the homepages of providers of Christian retreats do not appear in web searches, even if the word designating the practice is entered into the search engine unaltered (by which I do not mean reaching webpages via synonyms). Therefore, it was difficult to carry out content analysis in the case of Christian retreats. As I started on my research, my supervisor informed me that there was at least one website offering a Christian retreat in Estonia (orumoisakool.com). While this webpage cannot really be analysed, an opinion can be expressed on it, which is what I shall do hereunder. The website provides no meaningful overview of retreats and pilgrimages, but it is possible to find information about future events if you look for it. In conclusion, it can be said that in order to find a retreat in Estonia, people have to take the initiative themselves, stay connected to the network in which information concerning retreats is distributed, read the

publications of the Christian press and listen to Christian radio channels to find information about events.

The situation is better in terms of bibliodrama. A relevant website appears when the name of the practice is entered into the search engine. There is a text concerning the practice (the length of an A4 page) and the homepage includes links that allow you to familiarise yourself with bibliodrama, but there is no information about events. Such information is provided on the homepage of the Institute of Theology of the EELC, which nicely outlines the following:

- who the target group of the course is;
- when and where it takes place;
- which working methods are used;
- a reference to a radio programme that introduces the bibliodrama method;
- an introduction to the organisers;
- the participation fee and what it includes;
- the people to contact with further questions; and the deadline for registration.

Information regarding pilgrimages was the most comprehensive and the easiest to obtain on the Internet. The Estonian Society of the Friends of St James Way has done a good job with its homepage (camino.ee). The information provided on the site includes everything that might interest a pilgrim and be of help on their journey:

- what a pilgrimage is;
- when certain events take place;
- what to take into consideration when going on a pilgrimage;
- the budget and equipment needed; and more.

This website has everything you need. The only thing that I found a little misleading was the abundance of information, which may at times cause an important announcement to be overlooked. The site gives a good overview of past events, but this information could be more concise so as to leave room for new information. Furthermore, it would be nice if the main menu featured fewer links. I recently attended a course on how to create a homepage where I learned that the optimal number of links in the main menu is five (plus or minus two), but the camino.ee website has nine of them.

As a general conclusion to the content analysis of websites, it can be said that webpages offering various practices are not easy to find, and even if they are found, they are very modest

in content. The only exception to this is the homepage of the Estonian Society of the Friends of St James Way (camino.ee).

On the basis of this research, it can also be said that there are no professional marketing activities in connection with the practices under study. In order to improve the offering of such practices, I recommend starting with a business plan and operating on the same basis as other public and private companies. From a forward-looking perspective, the current situation provides the opportunity to start with a clean slate and learn from the experiences of others.

2) Results of in-depth interviews with organisers of individual Christian religious practices

The interviews revealed that practices are introduced to participants as an opportunity to meet both their true selves and God. The practices help people cope more effectively with hardships in life, improve their ability to concentrate and reduce stress and anxiety. Furthermore, they are a connecting link between people and the church. Information about events related to religious practices is shared via acquaintances, on websites and social media, in newspapers and on the radio. The practices are universal, rise above denominations and are mostly ecumenical. I would highlight the fact that a person's world view is not that important when it comes to participating in these practices, but rather their willingness to accept and take part in them.

All those asked said that no professional marketing activities were carried out for these practices, which is why it is understandable that they are not very prominent. In order to offer these practices professionally, corresponding marketing activities need to be implemented with the help of service providers who engage in the provision of services to people. The fact that instructors deal with these practices as a hobby and while juggling several other jobs poses a significant obstacle to the regular, professional and high-quality organisation of practices. A business plan is needed to improve the offering of practices, which needs to be implemented in a consistent manner in order to give momentum to the activities and to be able to become financially independent and sustainable at some point.

This research shows that there are several significant aspects to which the church (i.e. the EELC) could turn its attention. In my opinion, it is important to understand that we are actually in an ordinary market situation. You must compete with other religions and alternative movements to gain attention. People enjoy freedom of choice, and there are plenty of other options available. In order to engage people and earn their favour, you must try to understand

what people expect of the church and what issues are important to them. If people are increasingly selective and need a more individual approach and involvement, then what could go wrong in offering them the practices discussed in this research? These are just some of the many options that could be used.

Thought should also be given to whether and to what extent the church would be willing to change its form in order to meet people's expectations, while maintaining its core values and teachings.

While doing this research, I came upon such questions as who these seekers are, what individual religiosity is, who the church should change for and whether Christian practices are too marginal to be discussed. I also encountered the approach that we have the monopoly on truth and other religions and movements do not affect us or our activities. In my view, this is not a constructive approach – but I shall leave this to others to decide.

The fact that the church continues to play an important role in Estonian society gives it an advantage on the religious market compared to other religions and alternative movements. This knowledge and opportunity could be used to improve the standing of the church.

Unfortunately, I have no overview of where the church is at today in terms of its project(s) to boost its membership, but in the course of compiling this research, I learned that such a project exists and that problems are being actively dealt with. I wish the members of the church every strength and success on this journey.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Janek Sibbul,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Individuaalsete kristlike praktikate presentatsioon Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus ja selle edendamise võimalused kirikuturunduslikus vaates,

mille juhendaja on Liina Kilemit ja kaasjuhendaja on Lea Altnurme,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Janek Sibbul

30.04.2021